گەشتی ژیانم

(مسعود محمد)

ئاڵقەی چوارەم

قۆناغی نێوان ساواییم و سەرەتای چوونە مەکتەبم کەوا سێ ساڵێکی خایاندووە لە هەر دوو سەریشیەوە پەراوێزی هاوبەشی لەگەڵ قۆناغی پێشتر و دواتریەوە هەیە زڕە ڕەنگێکی پێوەیە وەکوو تاریــك ولـێـلی دوای بەیــانی کەوا نە شەوی تەواوە و نە ڕۆژی تەواو. هەنـدێ پارچـە لە ڕووپێـوی ئەو ماوەیـەی تەمـەنم لەبـەر هەستم دەخزێ و دەیەوێ خشکە بکات بۆ تەمەنێکی دیکەم، بەتـایبـەتی تەمـەنی خوێنـدم چونکـە بیرەوەری ئەو دەمانەم وەها ڕوون و ڕێــك نیــیــە ڕووداوەکــانــی جۆش خواردوو بکــات و بەیەکەوەیان بهۆنێتەوە، هەموو جارانیش شایەدم بۆ پەیدا نابێ لە خۆم باشتـر ئەو سەردەمـانـەی بەبیـربێنـەوە چونکە زوربەی هەرە زۆریـان ،ئـەگـەر نەڵێم سەرلـەبەریان، ئیستاکە لەگەڵ فرشتەی دوای بەسەرچوونی ژیانیان خەریکی وتووێژ ن، مەبەسیشم لەو شایـەدانـە ئەو کەسـانـەن کە وەك خۆم لە ڕووداوەکەدا پشکێکی هەبووبێ دەنا پشت بەو کەسە نابەسترێ لە دوورەوەی ڕووداوەکە ژیــابێ. بە نمـوونـەی ڕوون کردنـەوەی مەبـەست دەڵێم کە لە بەشی سێیـــەمی ئەم گەشتــەدا باسی سەفـەری باوکم بۆ جەلی نووسی دواتر لەگەڵ خزمانم کەوتمەوە سەر باس کردنی، نە کاك مەجیدی ئامۆزام کە بە 7 ساڵ لە من گەورەترە و نە نەجیبەی خوشکم کە بە دوو ساڵ گەورەترە هیچ کامێکیان ئەو سەفەرەیان بەبیردا نەهاتەوە تا ئەوەی خەریك بووم لە خۆم بکەومە گومانەوە. باش بوو وەك بڵاچەی ئەستێ و بەرد کە لە شەودا چەخماخەی بگــەشێتــەوە، نەجیبــەی خوشکم بەبیـری هاتـەوە کە چۆن لە گەڕانەوەی باوکمدا بۆ چنارۆك یەکێك لە ڕیزی ئەو سوارانەی بە دوایـــەوە بوون، مەلا عیــزەتی مامـە مەلا حەبیب، کە نزیـك ماڵان بوونەتەوە هەر لەسەر پشتی وڵاغەوە منداڵێکی خۆی بەرز کردۆتەوە بۆ کۆشی خۆی و هەتا ماڵەوە کە مەوداکەی لە 100

مەتر تێپەڕ ناکات بەیەکەوە سەرەژوور هەڵکشاون. تومەز کاك مەجید و نەجیبەی خوشکم لەو سەفەرە بەشدار نەبوون لەگەڵ ئەم تەگەرەیەشدا دەبێ بڵێم ڕووداوی ژیانی منداڵێکی 4 ـ 5 ساڵی ئەگەر لەبیر کردنەوەدا نەختێك پێش و پاشیش بکەوێ زەرەر بە هیچ کێشانە و پێوانەو مێژووی کۆمەڵایەتیمان ناگەیەنێ: تەنها زەرەرێك هەبێ لەوەدایە کە خۆم لە وردە حیسابی هەڵسەنگاندنی تین وتاوی ڕووداوی قۆناغە سەرەتاییەکانی ژیانم نەختێك دڵشکستە دەبم چونکە دڵم ئارامتر دەبێ ئەگەر ڕێچکەیان بەڕێکی بێتە ناو نووسینەوە. بە خێر ئەگەر تۆیش، ئەی خوێنەری نووسەر، کەوتیتە سەر باری یادنووسی وەکوو من ئەم د. لشکاویەت دێتە بەر.

لە ساڵی 1924 باوکم ناچار بوو لە ڕووی تەکلیفەوە ئەندامەتی (مەجلیسی تەئسیسی) قبوڵ بکات. هەرچی خاوەن ڕەئی و قسە ڕۆیشتوو هەبوو لە براگەورە و پیاوماقووڵ و ڕیش سپی شار وەهایان پەسەند کرد باوکم نوێنەری شار و وڵاتی کۆیێ بێ. من لەو دەمەدا منداڵێکی پێنج ساڵی بووم، هۆشم بەو جۆرە کێشانەو پێوانەیە نەدەشکاو هیچیشم لێ بەبیر نایەتەوە ئەوەندە نەبێ کە دەمزانی، بە هەستی ساواییم، هاتوباتێك لە بەیندا هەیە و قەڵەباڵغی لە ماڵماندا پترە لە عادەتی، تەنانەت ئەگەر یەکێکی قسەزان بەبیرم نەهێنێتەوە ناتوانم بڵێم ڕۆژی بەڕێ کردنی باوکم بەرەو هەولێر و لەویێوەش بۆ بەغدا چۆن بووە.

دوای بەسەرچوونی ئەو کژەی کۆبوونەوەکانی مەجلیس هاتو باتی گەڕانەوەی باوکم بۆ کۆیێ جموجووڵی پوورەهەنگانەی خستە ناو شارەوە، بە تایبەتی ماڵی خۆمان.

خەبەرێك بڵاوکرایەوە، گۆیا باوکیشم لە هەرای بەغدا دژی پەیمانی نێوان عیراق و ئینگلیز کوژراوە. دیارە خەبەری ئەوتۆیی لە دوو ڕووەوە پەرە دەستێنێ: ڕووی یەکەم ئەوەیە بە عادەت هەموو خەبەرێکی گرنگ خۆش بێ یا ناخۆش بێ بە سەر زارانەوە خول دەخوات و دەئاسێ، هەتا خەبەریش ڕوو لە ناخۆشی بێ پتری بەسەرەوە دەنێدرێ چونکە کۆمەڵی زوڵم لێکراو و کەنەفتی وەکوو هی خۆمان تەجرەبەی لەگەڵ ناخۆشیدا پتربووە بۆیەکا پتر بەتەمای ناخۆشییە تا خۆشی ڕووی دووەم ئەوەیە، هەموو ئەو کەسانەی لە ناحەزی و حەسادەتدا ناڕاحەت دەبن بە خۆشیی و شۆرەتی شەخسی حەسوودی پێبراو، جۆرە تەسکینییەك لەوەدا شك دەبن کە باسی ناخۆش وەپاڵ شەخسەکە بدەن. بەڵام ئێمە (مەبەستم ئەوانەن کە بەرپرس و ئاگاداری کاروباری ماڵەوە بوون) دەمانزانی باوکم سەلامەتە و چ ڕۆژێکیش بەرەو وڵات دەبێتەوە. چ لە ڕێی حکومەتەوە بێت و چ لە ڕێی مەلائەفەندی هەولێرەوە بێ ڕۆژانە ئەحواڵی باوکم بەو خەڵقە دەگەیشت، چ جایی ئەوەی ناوناوە ڕاسپاردە و دیاری و کاغەزی دەگەیشت. بە هەمە حاڵ گەڕانەوەی باوکم لەو سەردەمەدا ڕووداوێکی زێدە بەرچاوبوو: هەرکە زاندرا گەیشتە لای مەلا ئەفەندی لە هەولێر، کەسانی نزیکی وەکوو مام و هەندێك لە خزم و دۆستی خۆماڵی بەرەو پیریەوە چوون دوای ئەوانیش کە زاندرا هاتۆتە هەڵەجە لای شێخ مارفی شێخ کەریمی بەرزنجی کە خاڵە گەورەی مامم بوو، ئەهلی شار و بەشێکی ئەهلی دەشت لەوانەی حاڵ و بارێکیان هەبوو بەرەو هەڵەجە جمین. لە ئەشراف و توجار و گەورە پیاوی شار کەس نەما ڕەوو هەڵەجە مل نەنێ ،تەنها جەمیل ئاغا نەبێ کە قایمقام بوو ڕێی نەبوو [گلەییشی لێنەدەکرا] شار بەجێ بهێڵێ .ئەویش لە ڕۆژی گەڕانەوەی بە خۆی و دەستەی دایەرەی حکومەتەوە چەند سەعاتێك بەسواری بەرەو پیریەوە ڕۆیی، کە گەیشتنە شاریش تەرتیبات وەها کرابوو کە یەکەم دابەزینی لە دیوەخانەی جەمیل ئاغا بێ.

من لەو تەمەنەدا هەستی هاتوبات و تێك هاویشتنی خەڵق و قەڵەباڵغی لە ڕادەبەدەر و ئەو جۆرە شتە بەرچاوانەم دەکرد. بەر لە گەیشتنی باوکم و ئەو قەڵەباڵغییە نەبیستراو و نەدیتراوە خەڵقی شار بە گەورە و گچکە و ژن و پیاوەوە تێکرایان لە چاوەنۆڕی هاتنەوەی باوکم ڕژانە مەزرای لای گردی مام جەردیس و باسکی عارەبیان کە دەکەوێتە سەر ئەو ڕێگایەی لە جنوبی شارەوە بە دەرکی گەروو سۆرکدا دێتە ناو شار. ئەو ڕێگایە بۆ ماڵی جەمیل ئاغاو گەڕەکی ئێمەش نزیکترە تا ڕێگایەکی دیکە.

من لەگەڵ کافیەی مەلایان و چەند کەسێکی دیکە لە ژن و

پیاوی ماڵی خۆمان وەکو خەڵقی دیکە هاتینە سەیری ئەو هەرایە و پتر لەوان بێئۆقرە بووین بۆ دەمی دەرکەوتنی باوکم لە دوای سەفەرێکی شەش مانگی. لە گەڕەگی خۆمان شایی و زەماند دەگەڕا و ئەهلی ماڵەوە خەریکی کار دروستایی مێوان و پێداویستی ڕۆژێکی وەها دەگمەن بوون. تەمەنم ئەوسا 5 ـ 6 ساڵی بوو، بە بەر هۆش و گوشی ئەو دەمەوەم نەبوو لە هەموو سەروبەرێکی هەرای وەها گەورە بگەم ڕەنگە لە هیچ ڕێکەوتێکدا وەها نەلوابێ کە ئەو عالەمەی شار بەشداری هاتوباتی ڕووداوێك ببن ـ کە سەرەتای سواران لە کلکەی گردی کەکۆن دەرکەوتن جموجوولێکی تازە کەوتە ناو خەڵقەکەوە. بابی

لەشکرێکی مام ناوەنجی سوار بە پیر باوکمەوە چووبوون.

من چاوم بڕیبووە دەمی دەرکەوتنی (ئەسپە شێ) کە پێشتر گوتبووم بە دیاری لە خاڵوانمەوە بۆم هاتبوو، چونکە ئەو ئەسپە بۆ سواریی باوکم سازدرا بوو. کە نزیك بوونەوە لێمان من بەردەوام تەماشای باوکم دەکرد، ئەو هەموو عالەمەی کە لە دواوەیو لە دەورپشتییەوە و لە پێشیەوە بەرەو ناو شار دەجمین، لەو دەمەدا، سەرنجی ڕانەدەکێشام، کافیەی مەلایان و ئەوانەی لەگەڵی بوون دەشگریان و شادیشیان دەکرد. لە نزیکمانەوە و لە پشتمانەوە ئافرەتێکی بێ ئەژمار بە ڕاوەستاوی و بە دانیشتنەوە سەرگەرمی تەماشاکردن و بزرکاندن و پێکەنین و هەلهەلەو ئەو تەرزە شتانە بوون. بەڵام زۆر بە سەیری چەند ئافرەتێکی کە لێمانەوە نزیك ڕاوەستابوون و ئێمەشیان نەدەناسی کە دیتیان بەسەر پشتی ئەو ئەسپەوە پیاوێك لە هەیئەتی (مەلای گەورە) وا دێت و پێشیەوە دیارە کە ئەو هەرایە بۆ گەڕانەوەی ئەو لە کاردایە گوتیان: توخوا تەماشای ، ئەو قەپێلکەیان هێنایە بە شکڵی مەلای گەورە هەتا واتێبگەین نەکوژرایە. تومەز خەبەری نەمانی باوکم چووبووە دڵی گەلێك کەسەوە بابی ئەوەی ئەو هەموو حەشاماتەی بەپیریەوە چونە هەولێر و بۆ گەڕانەوەی چەندین سەعاتە بە ئینتیزارەوەن نەتوانێ بەدرۆی بخاتەوە. لەو دەمەدا من ئاگام لەو تەرزە قسانە نەبوو، ئەوانەی لەگەڵمدا بوون بۆ ئەهلی ماڵەوەیان دەگێڕایەوە..

لە چەندوچۆنیی ژیان و بەسەربردنی ئەو ڕۆژانەم تەنها هاتنەوەکەی باوکمم لەبیر ماوە: لە خۆمەوە ناتوانم بڵێم فلانە ڕووداو یاخود فلانە باری ڕەفتارم هی ئەو ڕۆژگارەیە. دوور نییە ڕووداوی شاردنەوەی حەفت ڕوپیەی جەژنانەم لە مەخزەنی کێلوونی ژوورێکی ماڵەوەمان، کە لە ئاڵقەی سێیەمی ئەم گەشتە باس کراوە هی، ئەو سەردەمە بێت. بەڵام هاتوباتی دروست کردنی ئەو بەشەی مزگەوتی حاجی مەلا ئەسعەد کە ناوینرا (مدرسە) هی لەبیرکردن نییە، مەسەلەکەش حیکایەتۆکێکی بەدواوەیە:

جارێك لەو جارانەی کە باوکم لە دەمی نیابەتیدا دیدەنی مەلیك فەیسەڵی یەکەم دەکات وتوویژیان دەکێشێتەوە بۆ باسی ئایین و زانستەکانی ئیسلامی و زمانی عەرەبیو ئەو جۆرە بابەتانە. مەلیك فەیسەڵ لە قسەکانیدا دەردەبڕێ کە حەز دەکا لە ئایین و لە زماندا پتر قووڵ بێتەوە تا ئەوەی بەم ڕستەیەی عەرەبی مەبەستی خۆی دەردەبڕێ: اريد أن استكمل معلوماتي في الدين وفي العربية عند سماحتك. ئیتر هەر لەو دیتنەدا بڕیار دەدرێ کە لە هاوینی داهاتوودا سێ مانگ بێتە کۆیێ بۆ ئەم مەبەستە. دیارە دەبێ جێگە و ڕێگەیەك ڕێك بخرێ لە دەرس و تەحسیلی مەلیك بوەشێتەوە. مەلیك فەیسەڵ چەند هەزار ڕوپیەیەکی نارد (دوو ڕوپیە دەکاتە 150 فلس) ئەو شوێنەی پێ دروست بکرێ. هاتوباتی دروست کردنی مەدرەسە لە مزگەوتی حاجی مەلا ئەسعەد چونکە بۆ موناسەبەیەکی وەها گرنگ بوو گەلێك لە بارستی خۆی پتر دەنگی دەدایەوە و خەڵقی تێدەورووکان. خۆشبەختانە سەرچاوەیەکی نووسراوی گومان لێنەکراو هەیە یاریدەی روون کردنەوەی ئەم لایەنە دەدات:

ساڵی 1953 کە نائیب بووم، نامەیەکم وەرگرت لە مەلا ئەحمەدی ئیمامی مزگەوتی (زیوە و مزورکا) لە ئامێدی گەلێك بیرەوەری ئەو ڕۆژگارانەی تێدا بوو کە لای باوکمی خوێندووە و ئیجازەی لێوەرگرتووە. لێرەدا چەند دێرێکی ئەو نامەیە دەخوازمەوە کە پێوەندییان بە دروست کردنی ئەو مەدرەسەیەو هێندی سەروبەری ناواخنی نووسینەکەمەوە هەیە.

لە بەرەو کۆتایی ڕووپەڕەی دووەمی کاغەزەکەی ئەمانە

دەنووسێ، بە عەرەبی نەك کوردی کە دواتر عوزر دەهێنێتەوە بۆ لەبیرکردنی نووسینی کوردی بە لەهجەی سۆرانی و گۆرانی ڕێنووسی تازەی کوردی کە ئەو زەفەری پێ نابات. مامۆستا دەفەرموێ: ایها الاستاذ السید کاکە مسعود أنا سکنت في حجرة مسجد جدکم الحاج محمد أسعد أفندي لمدة اربع سنین تقریباً وفیها أخذت العلم من العالم الکبیر والعلامة النحریر والدکم المرحوم طیب الله ثراه وجعل الجنة مثواه ومأواه وحین الختام أخذت منه الاجازة العلمیة وذلك بتأریخ 1346هـ [1927م] حینما کان المرحوم قاضیاً وجمیل آغا قائمقاماً وقد أخذت الاجازة في المدرسة الجدیدة التي شیدها له الملك فیصل الأول بحفلة عدیمة النظیر دامت ثلاثة أیام بلیالیها حضرها رؤساء الدوائر وحضرها جمیع صفوف المدرسة الرسمیة بزیهم الرسمي وبأناشیدهم وکنت انت ایها الاستاذ السید في دور الطفولیة ولا ادري هل کنت في الصف الأول أو الثاني والشقیقة السیدة نجیبة خاتون متقدمة علیك ومن العجب أن عبدالمقتدر کان یحبني حباً جماً وماسبني قط خلال تلك المدة الطویلة وکان یسب کل من شاء حقیراً أو عظیماً وفي تلك المدة تصادف انه جاء عندي وخدمني الشخص الذي سوّد الله وجهه وجعل جسمه مطابقاً لاسمه المدعو حمه رش فاراد ان یسرق من بیتکم شیئاً مکافأة لکم علی احسانکم ففضحه الله علی رؤوس الاشهاد فالقی القبض علیه الاستاذ الوالد في نصف اللیل تقریباً...

لێرەدا مامۆستا یادی عبدالمقتدر وبەدوا ئەودا حەمەدی ڕەش دەکاتەوە کە لە ئاڵقەی پێشووتر ناوی خۆی و باسی دزینەکانی هاتنە ناو ئەم نووسینەوە، نەختێکیش ئاهەنگی دروست کردنی ئەو مەدرەسەیە ڕوون دەکاتەوە کە ئەگەر ویستبای دەیتوانی پتری لەسەر بڕوات چونکە تەنها ئاهەنگی دەست بەدروست کردنی سێ ڕۆژی خایاندووە، پێشتریش هەرگیز ڕووی نەداوە لە کۆیێ خانوویەك بە ناوی سەرۆکی دەوڵەتەوە بۆ تاکێکی ئەو شارە بە ئاهەنگی ڕەسمییەوە بنیات بنرێ. من لەبەر ساواییم کە جاری نە چووبوومە مەکتەب، هێندەی مامۆستای نامەنووس ووردییاتی ئەو هاتو باتەم بەبیردا نایەت بەڵام لە تێکرای قەڵەباڵغی و تێك هاویشتنی خەڵق و سەرەتاتکە کردنیان لە عەمەلەو وەستای بەننا و ئەو جۆرە دیمەنانەوە دیمەنێکی گشتی دەوامەداری بیندرێژی پڕجمووجووڵ و چالاکی یاد دەکەمەوە کە لە کۆتاییدا سەری گەیاند بە ڕاپەڵ کردنی ڕستەیەکی درێژی جل لەسەر هەڵخستن لەلایەن وەستای بەنناوە کە خوالێخۆشبووی وەستا شاکر بوو، ئیتر هەرچی خاوەن ناو و جێگە و ڕێگە و هێز و پێزێکی شار هەبوو تۆپە قوماشی دەهێناو وەکوو جلکی شووراو بەو ڕستەی دا دەکرد و دەبوو بە خەڵاتی وەستا. بریق و باقی ئەو تۆپە قوماشانەی هەمە جۆری هەمە ڕەنگە تا ئێستاکەش لە مێشکمدا دەتریسکێتەوە وابزانم بە ناوی منیشەوە تۆپە قوماشێکیان کرد بە شاباشی وەستا.

مامۆستا لە نامەکەیدا دەڵێ لە 1927 اجازەی وەرگرت و ئاهەنگەکەشی لەو مەدرەسەیە بووە. ئەوسا من لە پۆلی یەکەمی سەرەتایی دەرچووبووم بۆ پۆلی دووەم. هەرچی دروست کردنی مەدرەسەکە بوو لە 1925 دەستی پێکرد و تەواویش بوو کە جارێ من نە چووبوومە مەکتەب. بە هەمە حاڵ مەلیك فەیسەل نەیتوانی بێت بۆ کۆیێ. وابزانم گیروگرفتی (استفتای ولایەتی موصل) دەرفەتی نەدا: نامەیێکی عوزر خوازیو کۆمەڵێك کتێبی بە دیاری هەنارد بۆ باوکم بەڵام ئەوەندی من هەستم بەشتان کردبێ بۆم ڕوون دەکاتەوە کە باوکم ئەو وەعدە بە خیلافەی مەلیکی لە بیر نەکرد، دواتریش کەڵەکە کردنی تەجرەبەی تاڵ لە دەمی مەلیکایەتی ئەودا وەعدە بە خیلافەکەی زیندووتر دەکردەوە تاکوو لە دەرفەتێکدا بایی ئەوەی

مومکین بێ مرۆڤیکی ڕێز لەخۆ ناو تۆڵە لە مەلیکێك بستێنێتەوە باوکم، بە زیادەوە، تۆڵەی لە مەلیك فەیسەڵ ستاندەوە. بەخێر لە شوێنی خۆیدا ئەم لایەنە ڕوون دەکرێتەوە و هەڵوێستێکی پڕجورئەتی باوکمی تێدا مەفهووم دەبێ.

لە نامەی مامۆستادا باسی جنێودانی عبدالمقتدری تێدایە: قسەی مامۆستا ڕاستە بەڵام دەبێ ڕاستییەکی دیکەی وەپاڵ بدرێ تاکوو ئەو (جنێوفرۆشی)یە جێگەی ڕەوای خۆی پێبدرێ: عبدالمقتدر بە دەردی شەپرەی ساوایان ئەو هۆشەی نەمابوو بە نیازی سووك کردن جنێوبدات. بۆ بێتالعی خۆی و ئەو کەسەی

ڕێکـەوت دەیکـرد بە نیشـانـەی تیـری قسـەکـانی، هەنـدێ شوێنـەواری کۆنـە زەکـاوەتی‌ی بەر لە دەردەکـەی پێـوە مابوو: تا بڵێی ڕقی لە درۆ بوو، تا بڵێی کاری بێ‌جێی بەلاوە ناشیـرن بوو. درۆی لە هەر کەسێـك بدیتـایـە یەکـەنـدەردوو بەو زمـانـە شکستـەی شەپرەوڵێ‌دراوی خۆیـەوە لە دەستی دەنـا، دەیگـوت (بەسەری جەنابی بابم وادەکەی لەبەر درۆیەکی) واتە (بەسەری جەنـابی بابم درۆ دەکـەیت) ئیتـر کابرای وەها سەرشکێن دەکرد ئەگەر شەرمی بەخۆی بوایە جارێکی‌دیکە لای ئەو درۆی نەدەکردەوە.

زۆر کەسـی حەز لە گەپ کردوو بە ئانقـەسـت زرە درۆی ناقۆڵایان لەلا دەکرد هەربۆ ئەوەی جنێوی شەق وپەقی حاڵەتی ڕق هەڵستانی لێ‌ببیەن، ماڵم هەقە ئەویش درێغی لێ‌نەدەکردن ئیتـر بەو زمـانـە شێـواوەی شەپـرەداریـەوە تەعبیـری وەها سەیری دەردەپـەڕانـد کە لایـەنی جنێـوەکـەی لە بیران دەبردەوە و کابرای جنێوپێ‌دراو لە هەموو کەس پتر بە خۆی و قسەکان پێ‌دەکەنی. ڕاستییـەکـەی گەلێـك جاران لایـەنی غەدر لێ کراو لەو تەرزە وەزعەدا عبدالمقتدر خۆی دەبوو چونکە وەها سەغڵەت دەبوو بە کاری نالەبار و بە درۆ و فیشاڵ دەهاتە فێ‌گرتن. گوێی لێ‌بایە یەکێك بەزار جرت دەکێشێ هەر بە جارێ شێت دەبوو.

یەکێك لەو تەڵانەی کە هەموو جارێ پێوەی دەبوو ئەوە بوو کەوا بە عادەتی خۆی ئەگەر وشەیەکی تاکت بۆ درکاندبایە دەهات لە ئەلفەوە هەتا یێ هاوکێشی ئەو وشەیەی دەگوتەوە، بە نموونە: ئەگـەر بتگـوتبـایـە: هۆ کاك مقتدر ئەرم. ئیتر وشەی دەژماردن، ئەرم، بەرم تەرم... تادەگـەیشتـە دەنگی (ك) وشـەکـە دەبـووە (کـەرم) ئنجـا دەیـزانی تەپکـەی بۆ نراوەتەوەو شریتەی وشەکانی دەبریەوە و ڕووی لە کابرا دەکرد: هەی صەگی منافق... بەڵام بە خۆیشی پێ‌دەکەنی. بەدوا ئەوەدا ئەگەر یەکێکی دیکە گوتبای (ئەگم) کاکە مقتدر پێدا دەچوو تا (صەگم)... خولاسە هەرگیز تەنبێ خواردوو نەدەبوو چونکە هەم هۆشکول بوو هەم ئەسیری عادەتی خۆی بوو.

عادەتێکی هەبـوو هەرگیـز تەرکی نەدەکـرد: ئەگـەر ناوی یەکێکیان بردبایە لە بەیت و مەتەڵ و بەستەدا هەبوایە دەبوو ئەو شتە فۆلکلۆرییە بخوێنێتەوە و ناوەکەی تێدا دووپات بکاتەوە. لە (پێ‌بـازۆك) فەلاحێکی بەرچـاو کە برای مام فەتـاحی وەکیلی باوکم بوو ناوی (سلێمان) بوو. چەند جاری هاتبایە لامان لە کۆیە و کاك مقتدر بی‌دیتایە بەر لەوەی ماندوونە بوونی لێ بکا گوتـەیـەکی فۆلکلۆری‌ی دەخـوێنـدەوە کە دەڵێ: ئەلـوور بلوور تەکـامێ، زەرتـك شوورتـك شەمـامێ، ئاڵنجی باڵنجی سلێمـان فنجی.. پەنجەی بۆ مام سلێمان ڕادەکێشاو لە تریقەی پێکەنینی دەدا ئنجـا مانـدوو نەبـوونی لێ‌دەکـرد یان لەبیـری دەچـۆوە. جارێکیان چووە لای موستەعیدەکانی باوکم لە مزگەوتی گەورە. مێوانێکیان هەبوو مەلا خدر ناوێکی زۆر موحتەرەم و ئیجازە وەرگرتوبوو.

بەعـادەتـی هەمیـشـەیـی بەخێـرهـاتنێکی گەرم وگـوڕو بەسەروسەدایان لە کاك مقتدرکرد و مەلاخدریان پێ ناساند کە مەلایەکی وەهاو وەهایە. ئەویش هەرکە ناوی (خدر)ی بیست دەماری فۆلکلۆر دۆستییەکەی بەخەبەر هات و دەستە ساغەکەی چەپەی بڵندکرد بەرەو مەلاخدر و گوتی: چەندم گوت خدری بەسێ، بەشەش خانان دامەرسێ، ئێ‌کەرێت بەرێ...!!

وەها دەبوو لە خۆوە قسەیەکی ڕێکی پێکەوە دەنا و دەیکرد بە بابەتێکی فۆلکلۆری وەك ئەوەی کە جارێکیان ئافرەتێکی دیت و بیستی ناوی (سـارێ)یـە، ئیتـر دەست بەجێ و بێ‌وەستـان، بە لەهجـەی ئاخـاوتنی کۆیێ گوتی: سارێ، وەرە مارێ، پێکـەوە بنووین هەتا بەهارێ..

کاك مقتدر لە دوو جۆرە گرەو هەرگیز نەیدەدۆڕاند: یەکێکیان چەڵـەمـەشکێنـە ئەوی دیکـەشیـان شەرە شیعـرێ: لە بابـەتی چەڵـەمـەشکێنـە بۆ خۆم دیتم جارێکیـان دوای نانی نیوەڕۆ کاکە مقتدر بەسەر دەستشۆرەوە دەستی دەشوشت ئاوی لە دەمدا بوو، کابـرای مەسینـە بەدەست کە چەڵـەمـەی لەگـەڵ کاك مقتـدر شکاندبوو، دەرفەتی دیت و صابوونی خستە دەست ساغەکەی کاك مقتـدرەوە، بەڵام بەر لەوەی بتـوانێ بڵێ: بردمـانـەوە، یان دۆڕانـدت کاك مقتـدر بە زاری پڕئاوەوە گوتی لەبیـرمە هەرچەند قسەکەشی لەگەڵ ئاوەکە بە بڵمەبڵم لەزارەوە دەرهات.

بۆ شەرە شیعـری چەنـد قصیـدەی لەبـەربـوون بە پیتی

(ث، ض، ظ . .) کۆتایی‌یان دەهات یان دەستیان پێ‌دەکرد.

دەردی شەپرە دووچاری مرۆیەکی زیرەکی هەستیار بووبوو. لەوەوە ئاکامێکی لەنگەر نەبەستوو پەیدا بووبوو، بەشێکی شەپرەو بەشێکیشی لێ‌هاتوویی بەر لە شەپرە بوو.

جارێکیان چوو بۆ لای فەقێکانی مزگەوتی حاجی مەلا ئەسعەد، دیتی پیاوێکی مام حاجی لە ئەهلی گەرەك کەوا شەوانە لە مەجلیسی باوکم پەیدابوو خەریکە لەو حەوزەی دەزنوێژی لێ‌دەشووری تارەت دەکات: یەکسەر چووە لای قایمقام، جەمیل ئاغا، و ناچاری‌کرد ئەو ڕۆژە تا ئێواری مام حاجییان خستە بەندیخانەوە، دواتریش بەخاتر خوایی لێی خۆش بوو.

کاك مقتدر لەگەڵ ئەو دەردە کوشندەیەوە چهرەیەکی بەزچاوی کۆیە بوو: تێکرا ،لایەنی چاك و خراپی بخرابایەوە سەریەکدی، شەپرەدارێکی ئیسك سووکی قسەخۆشی خۆشەویست بوو.

لەگەڵ دەستەو دایەرەی مەکتەب پێوەندییەکی بەتین و بەردەوامی هەبوو، خۆیشی بەر لەوەی دەردەکەی دووچار بێ قوتابی و هاوڕێی دەرس و دەوری مەلا فەتاحی مەلا عیزەت و مەلا نافیعی مەلا سبووح و کاك مجیدی ئامۆزام بوو ناویشی بە زیرەکی دەرکردبوو. لە بیرمە کە قوتابی بووم، ئەو ڕۆژەی کاك مقتدر هاتبایە مەکتەب مدیر و مامۆستاکان و قوتابیەکانی پۆلی پێنج و شەش لەگەڵی‌دا خەریك دەبوون و دڵیان ڕادەگرت و ئەنواعی گەپ و سوحبەتی خۆشکەڵەیان بۆ دەهێنایە کایەوە.

بەهاران قوتابیەکان کە حەزیان لە سەیران دەبوو مدیریشیان پێ ئیقناع نەدەکرا خێرا هانایان بۆ کاك مقتدر دەبرد و لای باوکم تکای بۆ دەکردن ئەویش پسوولەی بۆ مدیر دەنووسی، مدیریش، خوالێ‌خۆش بووی مەلا عەبدوررەحمان شەرەف، قسەی باوکمی نەدەشکاند و دەی‌کردە سەیران. . ئیتر هوتافی (بژی کاکە مقتدر) لە قوتابیانەوە بەرز دەبۆوە.

کاك مقتدر بە گەلێك باردا بۆ کەسانی دەوروبەری خۆی مایەی خۆش وەختی و نوکتەبازی و فەرامۆشی بوو: لە هەر جێگایەك دیارکەوتبایە یەکەم ئاکامی دەرکەوتنی لای خەڵقەکە پێوەگەشەناوە دەبوو، تاڵایی دەردەکەی، بەزۆری، بۆ خزمی نزیکی خۆی بوو. لەگەڵ خزمانیش ئاغلەب هەر بەپێکەنین و گەپ و گەشایی دەی‌بردەسەر.

دوو سێ ساڵی کۆتایی عومری حەزی دەکرد ژنی بۆ بهێنن و بە هۆشە کولەکەی خۆی پشتگیری لەو حەزەی دەکرد. بە نموونە: دەیگوت، بەسەری جەنابی بابم فلانەکەس وا دەکا لەبەر دوو ژنان ئەمن سمێڵیشم گەورەترە لە سمێڵی ئەو وا ناکەم لەبەر ژنەکی.

گەلێك جار خەڵقەکە ئەم لایەنەیان دەکردە هۆی تەردەماغی و قۆشمەیی و نوکتەی جۆراجۆریان لێ‌پەیدا دەکرد: یەکێك لە خەڵقی گەرەك ژنێکی پیرو یەکێکی جحێڵی هەبوو، خۆیشی حەزی لە نوکتەبوو، دەیگوت کاك مقتدر ئەگەر حەزت لە ژنە (داکی گەورەت ـ مەبەستی ژنە پیرەکەی بوو) لێ‌پیرۆزبی، ئەویش بە دڵسافییەوە دەی‌گوت: ناپیاو، توسەری جەنابی بابم وەها بکە لەبەر ژنە جوانەکەت لۆ خاتری من.

کاك مقتدر هەر لە نیازی ژن هێنانەوە دەیگوت: لە سەربانان قیرەقیر شایی کاکە مقتدیر. گورج خاڵی، مەلا عیزەت لێی دەقۆستەوە: لە کۆڵانان تەپوتۆز شایی خاڵی ڕدێن بۆز.

ڕۆژێکیان بە هەڵەداوان هات بۆ لای باوکم و بەگەرمی داوای لێ‌کرد ژنێکی بۆ بهێنێ. باوکم پێی‌گوت: ڕۆڵە من ژنم هێنا تۆی لێ بوویت، تۆ ژن بهێنیت دەبێ چی لێ پەیدابێ. .

لە چارەسەرکردنی دەردەکەی ئەوەی مومکین بوو هەوڵی بۆ درا. جارێکیان هەناردرا بۆ خەستەخانەی کەرکوك کە ئەوسا جارێ ئۆتۆمۆبیل پەیدانەبووبوو، دکتۆری ئینگلیز لەو خەستەخانەیە سەرپەرشتییان دەکرد. . جارێکی دواتر هەناردرا بەغدا، خاڵی مەلا عیزەت و چەند کەسێکی دیکەی لەگەڵدا بوون. لە فحصی ڕۆنتکین دەرکەوت ئیسکێکی جامی سەری سەرەژێر ڕۆ چووبوە ناو مێشکی. دکتۆرەکان بە مەلا عیزەتیان گوتبوو دەتوانین عەمەلیەتی بۆ بکەین بەڵام لایەنی تێدا چوونی یەکجار بەهێزترە لە ڕزگار بوونی مەلاعیزەتیش دڵی نەهاتبوو بیداتە دەم چەقوکارییەکی کە سەدی نەوەدی بکێشێتەوە بۆ مردن. دواتر کە هاتنەوە بۆ کۆیێ، باوکم بە مەلا عیزەتی گوت

خۆزی عەمەلیەتەکەت بۆ دەکرد. گوتی قوربان وەڵڵاهی وەك ئەوەم دەهاتە پێش چاو کە بەرخ تەسلیمی قەساب بکەم، دڵم بروایی نەدا.

ڕووداوێك لە کاك موقتەدیر دەگێڕمەوە، بەر لە مردنی بە چەند ڕۆژێـك خۆم چاوم لێـی بوو کە ڕووی دەدا مەبـەسیشم نییـە خوێنـەر بهێنمـە سەر باوەڕکـردن بە تەعلیلی غەیبی، حەز دەکـا دیاردەکە بداتەوە بە (نفس، عقلی باطن. . هتد) یا هەر شتێکی بە باوەڕی خۆی جێی متمانە بێ بەڵام لێم بسەلمێنێ کە چی دەیگێڕمەوە یەك زەڕرە گومان لە ڕاست بوونی ناکرێ:

چەند ڕۆژێك بوو کاك موقتەدیر هەر باسی بەهەشت و مردنی دەکـرد. هەتـاکـوو جارێکیـان ڕووی لە باوکم ناو گوتی بابـە بەسەری جەنابی بابم بەهەشت زۆر خۆشە هەر دەبی وابکەین لەبەر بەهەشتەکی [واتە: دەبێ بچینە بەهەشت] باوکیشم مەیلەو بە زەردەخەنەوە پێی‌گوتەوە ڕۆڵەکەم خواحەز بکا دەچینە بەهەشت ئەمـــا جارێ زۆر زووە سەبـری لێ‌بگـرە. کاك موقتـەدیـر هەر لەسەر قسەی خۆی سوور بوو، تەنانەت پێوەی دیار بوو وەزعی ئاسایی و عادەتی خۆی پێوە نەماوە و فکری [ئەگەر بتوانین بڵێین فکـری هەبـوە] لە تەشـویشـدایە. ڕۆژێکیان چێشتەنگاو بوو من لەگـەڵ کاك مقتـدر لە کەلـەگی کۆشکی ماڵـەوەمـان کە بەسـەر حەوشـەی حەرەمی دادەنـواری ڕاوەستـابـووم دیتم لە نکـاو کاك مقتـدر ڕووەو قیبـلە چاوی ئەبڵەق بوون و ڕووی بزرکـا بەڵام بزرکـانی گەشـایی و هاواری کرد: وەڵـڵاهی دیتم، بەسـەری جەنابی بابم دیتم، وەی چەند خۆشە بەهەشت. . . هەر ئەمەی گوت و گوری بەست بەرەو حەوشە لە پێپلکانەوە سەرەوژێر ڕۆیی بە خێـراییـەکی ئەوتـۆ هەرگیـزاو هەرگیـز دەیـەکی ئەوەش لەو ڕەچاونەدەکرا لە حەوشەش بە گورگەلۆقە [کە لە هەموو ساڵانی نەخۆشیەکەیدا سێـبەرێکی ئەوەشی لێ نەدیترابوو] بەرەو هەیوانی ئەو بەری حەوشەکەوە ڕۆیی کە باوکم و دایکم لێی دانیشتبوون و بەدرێـژایی کاتیش بە دەنگی بەرزەوە دەیگـوت و دەیگـوتـەوە، بەهـەشت خۆشـە، وەی چەنـد خۆشـە، بەسـەری جەنابی بابم دیتم. . دەچمە بەهەشت. . تا گەییشتە لای باوکم، ئیتر ئەوەی دەگوت و دەسوورا و دەگەڕا وەك سەرخۆش باوکیشم خەریك بوو هێووری بکاتەوە. ڕاستییەکەی جۆرە حەپەسانێکی بەسەر هەموو ماڵـەکـەدا هێنـا. خۆم لەو تەمـەنـەی یازدە ساڵیمـدا نەمـەزانی فکرم بۆ کوێ بەم مەگەر ئەوەی کە بڵێم شتێکە و هێزێکی وەك جەزبـە گرتن ورووژانـدی، یان بەڕاستی شتێکی هاتـە بەر چاو لەو بەهەشتە بکات کە خۆی باوەڕی پێی هەبوو. بە هەمەحاڵ دیمـەنـەکـە یەکجـار بەولای عادەتییەوە بوو بە خەیاڵی کەسیشدا نەدەهات موقتەدیر ئەو هێزەی ماوە یان قاچە سەکەتەکەی دەتوانێ هەنگـاوی ئەوتـۆیی پێ هەڵبهێنـدرێ. ئەو ڕۆژە هەر خەریکی (بـەهـەشت و بەهـەشت خۆشەو دەچمە بەهەشت) بوو. وابزانم هەر ئێوارەی هەمان ڕۆژ یان ڕۆژی سبەینێ فێیەکی وەهای گرت خستییە ناو جێگەوە و لێی بەهۆش نەهاتەوە لە چەند ڕۆژێکدا کە کەوتـە ناو جێگـە وردە وردە ژمـارەی فێـیەکانی زیادی کرد تاکوو وەهای لێ‌هـات لە دەقیقـەیـەك دوو دەقیقـەدا جارێکی دەگـرتەوە بەڵام بێ‌هـەڵپـەو زیـرە و لنگـە فرتکێ: هەر ئەوەنـدە بوو دەڵـەرزی و ڕووی دەبزرکا.

باوکم بەخەتی خۆی لە مەرگی موقتەدیردا ئەمەی بە عەرەبی نووسیـوە: انـا لله وانـا اليـه راجعـون ولا حول ولا قوة الا بالله العلي العظيم توفى ابني وقرة عيني المعصوم المبتلى بالفالج والصرع الشديد وقد ذقت مرارة الموت كل يوم مرات عديدة حين ارى نوبات صرعه قد عجز الاطباء عن مداواته منذ سنين وهو عبدالمقتدر ولم ير من عمره لذة وقد جاوز العشرين في ليلة الخميس بعد الساعة الثامنة منها غرة شهر شعبان المعظم سنة 1348هـ.ق 1307هـ.ش 1930م.

ئەم (الساعة الثامنة) بە هی پاش ڕۆژاوایە نەك پاش نیوەڕۆ.

مامۆستای نامەنووس کە یادی کاك مقتدری تێداکردبوو دەڵێ لە ساڵی 1927ز. ئیجازەی لە باوکم وەرگرتوە و ئاهەنگەکەشی لە (مـدرسـة)ی ناوبـراودا بووە: ڕاستییـەکـەی من ئەو ئاهەنگەم بەبیـــردا نایـەتـەوە، یاخـود دەبی بڵێم لەو ئاهـەنگـانـەی کە لەو مەدرەسەیە بەرپا بوون نازانم کامیان هی مامۆستا بووە، بەڵام ئاهـەنگێکی زووتـرم دێتـەوە یاد کە جارێ نەچووبوومە مەکتەب قەڵەباڵغیەکی زۆری لەو مەدرەسەیەدا کۆدەکردەوە: باوکم کچی خۆی (عفت) کە خوشکە گەورەی عبدالمقتدر بوو دا بە شێخ

حەسەنی حاجی سەیدگوڵ. شێخ حەسەن ئامۆزای دایکم بوو، منیش هەر پێم دەگوت خاڵە حەسەن، هەمووشمان بەو خوشکە گەورەیەمان دەگوت (یاعفت). قەڵەبالغیەکی زۆر لە سوارانی بژدەر هاتن بۆ گوێستنەوەی بووك، لەگەڵیاندا شێخ حسێن برای شێخ حەسەن و هەندێك لە خاڵەکانیان و پیاو ماقوولانی دیکەی پژدەر. باوکم لەو مەدرەسەیە بەخێری هێنان و هەر لەوێش نان دەخوراو کار دروستایی نووستن و ڕاحەتی مێوانان دەکرا. ئێستری باڵەبانی بە تاقەتی پان وپۆریان لەگەڵدا بوو بە تایبەتی ئەو ئێسترەی کەژاوەی بووکی بەسەرەوە بوو بەستەزمانێکی هەڵکەوتوو بوو. هەر لە بیرمە چۆن بووك و بەربووك خرانە کەژاوەوە: بەربووك (نەنەعەیشێ) ئافرەتێکی سەرسپی ڕەقەڵەی ئێسك ساغ بوو، بەزۆری هەر ئەو مامانی دەکرد بۆ ئەو ماڵانەی پێیان دەگوترا ماڵەگەورە. چەند جاران وەها بووە لە هاویندا کە ماڵمان لە چناوك بووە و کاریان بە مامان هەبووە ئەم نەنەعەیشێیە بە خۆی و تاقمی مامانییەوە هاتۆتە چناوك و نزیکی مانگێك لەگەڵمانی ڕابواردووە.

لە کەسبی خۆیدا لێزان و دڵسۆز بوو. نزیکی ١٥ ساڵی دیکەش دوای ئەو ساڵە ژیا و زۆر بە پیری مرد.

یاعفت چەند کەسێکی خۆشمانی لەگەڵدا چوو بۆ سندۆلان لەمانە خاڵی خۆی مەلا عیززەت و وەکیلی باوکم طاهری حەمەلاڵ بەچەند پیاوێکی دیکەشەوە. ترس هەبوو لە سەلامەتی کەژاوە کە بە تەنگی (خدران)دا تێ دەپەڕێ چونکە زۆر سەرەژێرو چرگەن و بەرداوی و لاپاڵ و هەڵدێر بوو بەڵام خەڵقی زۆر و پسپۆری ڕێگا و خاوەن هێز کەژاوەیان بە سەلامەتی لەو تەنگەبەرەیە تێپەڕاند. من لە ماڵی خۆمانەوە هەتا سوارەکان لە شاخی هەیبەت سوڵتان ئاوا بوون هەر بەدیاریانەوە بووم. لە بیرمە چۆن کە بەشاخ هەڵدەگەڕان و پێچیان دەکردەوە وەك ڕێچکەی مێرووم دەهاتنە بەرچاو، لەو دوورایییەشەوە هەر هێندەی مێرووی ڕەش خۆیان دەنواند.

یاعفت کە گەیشتە ناو پژدەرییان ناوەکەی بوو بە موشکیلە: بۆیان نەدەگوترا بڵێن (عِفّت). بەزۆری هەر دەیانگوت (یای حیفریت، حیفریت خان). لەوەوە بریاری گشتییان دا و ناویان گۆڕی بە (عصمت خان). ئیتر کە دەهاتەوە کۆیێ دەبۆوە بە عفت خان و کە دەچۆوە پژدەر باری دەگۆڕا.

لەلایەن ئاکارەوە ئەم ئافرەتە لە فرشتەی دەکرد: خاوەن دڵ و تەبیاتێك بوو هەرچی خەوش و لەککە هەبێ تێیدا نەبوو. دایکم کە گۆیا بۆ ئەو زردایك بوو من و نەجیبەش زربرا و زر خوشك، بەلایەوە وەها خۆشەویست بووین هیچ سنووری نەبوو: تۆ بڵێ بۆچی ئەم جیهانەی ئادەمیزاد هێندە بەدبەختە بە کەم بوونی ژمارەی مرۆی ئەوتۆیی!

وەك لەبیرمە دوای گوێستنەوەی یاعفت کە قوتابخانە کرایەوە من بووم بە قوتابی، بەر لەوە، نەجیبەی خوشکم لە ساڵی 1925 چووبووە مەکتەب، منیش بێ ئەوەی گوێ بدەمە دەرس و دەوام هاتوچۆیەکەم دەکرد و مامۆستاکانیش لێیان دەسەلماندم بە کەیفی خۆم بچمە ژووری دەرس و بە کەیفی خۆم لێی دەرچم، بەڵام شتێك ڕووی دا لەو ساڵە مزا ـەی چوونە مەکتەبی بێ‌خوێندن تاوی گەیاندە دەروونم: نازانم چۆناو چۆنی و بە هۆی سەبەبێکەوە صلاحی ئامۆزام، کە بە ساڵێك لە من گەورەتر و قوتابیش بوو، لە حەوشەی قوتابخانە شەقێکی لە مامۆستایەك هەڵدا. ئەم دیمەنە کاری تێکردم بێ وەستان گەڕامەوە ماڵێ و بە باوکم گوت ناچمە مەکتەبێك قوتابی شەق لە مامۆستای هەڵبدا.

لەوە بەولاوە هیچ سەروبەرێکی دیکەی ئەو ڕووداوەم لەبیر نەماوە، وابزانم لەو ساڵەدا نەچوومەوە مەکتەب ناشزانم ساڵی دواتر لەسەرەتای مەکتەب کرانەوەدا هەڵوەستم لە ئاست چوونە مەکتەب چۆن بووە، بەڵام ئەوەندەم دێتەوە بەریاد ناوناوە بەهانەم دەدۆزیەوە بۆ خۆدزینەوە لە مەکتەب: ڕەنگە ئەم بەهانانە بلقی بیرەوەری شەقەکەی ساڵی ڕابوردوو بووبێت.

بەر لە چوونم بۆ مەکتەب دوو ڕووداوی بەهات و بات و سەروسەدام دێنەوە بەریاد:

یەکێکیان سەفەری دایکم بۆ بەغدا بە نیازی تەداوی: وەك بشزانم ئەو و عەبدولمەقتەدیر و جەماعەتی لێرەبەپێشەوە باس کراو بەیەکەوە سەفەریان کرد. ئێستا لە بارێکدانیم بتوانم پرس بەو کەسانە بکەم لە من چاکتر ئەو سەردەمەیان بەبیردا دێتەوە تا بزانم

بەدڵنیایی ئاخۆ بەیەکەوە چوونە بەغدا یان بە جودا. لە ڕووی چەندوچۆنی ژیانی منداڵیمەوە هیچ فەرقێك لەوەدا پەیدا نابێ ئایا چۆناو چۆنی سەفەریان کرد. من بەهۆی دایانم یا عصمتەوە بێدایکیم پێوە دیار نەبوو، زۆریشم مەبەست نەبوو لەگەڵ دایکم بم مادەم ئەو لەگەڵ بوونە یاعصمتم لە کیس دەدا، بەڵام نەجیبەی خوشکم درنەی داگرت بۆ چوونە سەفەر، تەنانەت دوای ئەوەی قافڵەی سەفەر کردووان بەڕێ کەوت و لە شار چووە دەر نەجیبە فرسەتی وەرگرت و بەرەو ڕێی قافڵە کەوتە غار، پیاوێکی زۆر لەپێشی باوکم صالحی مام عەلاو کەوتە شوێنی تا لە شار دەرچوون نەیگەیشتێ. نەجیبەی خوشکم دەگێڕێتەوە دەڵێ بەغار لە دەرکی گەروو سۆرکەوە شوێن قافڵە کەوتم بەو ڕێگایەدا کە ڕووەو هەولێر دەڕوا، صاڵحم زۆر جێهێشبۆوە و لەوانە نەبوو بتوانێ بمگرێ، بەڵام بۆ بێتاڵعی جووتیارێك کە هیچ ئاگای لە بین برکێی ئێمە نەبوو لەوژەکە لەوژەکە لە گردی قشڵە بە جووتە گاوە بەرەو مەزراکانی لای گردی عارەبی دەهاتە خوار.

صاڵح بانگی کرد: هۆی جووتیار دادەی ئەو کچەم لە بۆ بگرە. نەجیبە دەڵێ جووتیار ئاگای لە هیچ شتێك نەبوو بەو بانگەوازەش بایی سەری موویەك خۆی نەچرچاند، خۆ ئەگەر بەردەوام بامایە لە ڕاکردنەکەم جووتیاریشم نەدەگەیشتێ کەچی بەو بانگە ڕەق بۆی ڕاوەستام و بەغداو هەولێرم لە بیرچوونەوە و لەگەڵ صاڵح گەڕامەوە ماڵێ.. دواتر دایکم دەیگوت ئەگەر نەجیبەم بگەیشتابایە دڵم نەدەهات بیگێڕمەوە لەگەڵ خۆم دەبرد، جا ئەوسا نەجیبە خەفەتی لە جووتیار دەخوارد بەڵام چ فایدە.

سەفەری ئەوسای بەغدا لە کەرکووکەوە تا کەنگربان بە ئۆتۆمۆبیل و لەوێوەش بە شەمەندووفەر بۆ بەغدا دەچوو. دایکم لەو سەفەرەدا جگە لە کۆمەڵەی پیاوان ئافرەتێکیشی لەگەڵدا بوو مەشوور بوو بە مامۆستاژن، خێزانی حاجی فەقێ محمەدی جیرانمان بوو. ئەو مام حاجییە بەساڵدا چووی بوو، شەوانە لای باوکم بوو چەندی عەسرانیش باوکم چووبایە مزگەوتی حاجی مەلا ئەسعەد حاجی فەقێ محمەد لای دەبوو.

مامۆستاژن ناوی (مریم) بوو بەڵام بەهۆی مێردییەوە پێی دەگوترا مامۆستاژن: بەبیرم دێ ساڵێکیان بەیەکەوە چوون بۆ حەج. تەنها کچێکی بوو (فەقێ عەیشێ) ناو شووی‌کرد بە کەریمی حاجی حەمە ڕۆمی کە خۆی و براکەی (وەستا تەهای جلدرو) و خوشکێکی (یا ڕەحمەی خێزانی حاجی کەریمی ئاسنگر) زۆر لە نزیکەوە پێوەندی دۆستایەتییان پێمانەوە هەبوو. بنەماڵەی حاجی حەمەڕۆمی و حاجی کەریمی ئاسنگر لە ئایندەدا شتێکیان لەسەر دەنووسم هەر لە چارچێوەی ئەم گەشتەدا. کوڕێکی حاجی کەریم، میرزا، کە ساڵی 1978 کۆچی دوایی کرد و برادەرێکی هەرە کۆنم بوو، ئەویش دەبێ لەسەری بنووسرێ و خەباتی بە خەڵق رابگەیەندرێ: تا ئێستاکە ئەو مرۆیە سەربازێکی نەناسراوی کوردایەتی و پارتی دیمۆکراتی کوردە. کەم کەس هەیە هێندەی ئەو خزمەتی بێمزە و هەراو بێ ناو و شۆرەتی کردبێ. ناساندنی ئەویش بە خوێنەری کورد قەرزێکی ئایندەی سەرشانمە. بگەڕێمەوە بۆ سەفەرەکەی دایکم و مامۆستاژن:

پاش ئەوەی مامۆستاژن لە زگ وەستایەوە و تەنها کچێکی بۆ مێردەکەی بەرهەم هێنا خۆی کەوتە خەم خۆری پەیداکردنی ژنێك بۆ حاجی فەقێ محمەد کە میراتگرێکی نێرینەی بۆ پاشەکەوت بکات. دۆزینەوەی ئەو جۆرە ئافرەتە ئاسان نەبوو چونکە مام حاجی پیر بوویوو. دەبوو ئافرەتێکیش بدۆزرێتەوە هەم خۆراکی ئەو بێت و

هەم لە تەمەنێکدا بێت کەڵکی منداڵ بوونی پێوەمابێ. مامۆستاژن (پێشیان دەگوت حاجی مریم) کچی شێخ تەها شێتەی بۆ خواست: شێخ تەها، ڕاستییەکەی، شێت نەبوو بەڵام مرۆڤەکی ئاساییش نەبوو. دەستکورتی و بەساڵدا چوون و پلەی نزمی لێهاتوویی ناچاری دەکرد بەگرتنە بەری کەسایەتی ئەوتۆ لە ڕواڵەتدا کرین و فرۆشتنی تێدابێت و ناوەرۆکەکەشی برای سواڵکردن بێت: بە زۆری چەند شقارتە و قەیتانی چەخماخ و بەردە چەخماخی لە باخەڵەکانی دەنا و دەگەڕا بەم و بەوی دەفرۆشتن کە تێیرا دەدیتن لێی دەکڕن و بەزیادەوە نرخی بۆ حیساب دەکەن. بەڵام لەگەڵ ئەم حاڵەتەشدا شێخ تەها لە

ديوەخـانـەى جەميـل ئاغـا و ئاغاكانى غەفوورى رووى خۆشى دەديت و بەخێر دەهێنرا، لاى ئەفەندى مەكتەب ديدەش ڕێزى بەقـەدەر حالّى لىٚدەنـدرا، خۆ لەگـەلّ مامۆستـا زەكى هەنـارى جەنـدى بلّێى زار سوحبـەت و نوكتـەبـازى و شەرە جنێـوى مزرۆكـەى ڕۆح سووكى بەرپـا دەكـرد. بە هەمە حالّ شێخ تەهاش يەكێك بوو لە ڕووە كۆمەلاّيەتيە ناسراوەكانى كۆيەى ئەو سەردەمە. خەلّق بەتێكـرايى پێـيـان دەگـوت خالّـە شێخ تەها. هەرگيز لەبير ناكەم، ئەوەندەى زستانان دييێتم جلكەكەى چوار نهۆم بوون: رۆخى دەلينگى شەلوار (يان دەرپێ)ى دەگەييشتە قاپان. شاقەلى كەواكەى لە نێوان ئەژنۆ و رۆخى شەلوارى بوو. سەركـەواكـەى دەگـەييشتە ئەژنۆى ، سەلّتەشى بەسەر هەموانەوە لەبـەر دەكـرد دەگـەييشتـە كەمەرى. هاوينان نهۆمى دووەمى كە سەركەوا بوو كەم دەبۆوە و دەمايەوە سىٚ نهۆم. . . مەعلووم لە بەهەشتيش هەر وەها جلك لەبەر دەكا چونكە شەقلّ و دەقى پێوە گرتبوو. مامۆستاژن كچى شێخ تەهاى بۆ مێردى، مام حاجى، گوێسـتـەوە و خواش بەرەحـم بوو كورێكى لەو ژنـە پىٚ عەتـاكـرد ناونـرا (حـەمـەد مصطفىٰ) . لەبـەر پێـوەندى كۆن و جيرانەتى و ،دواتـريش كە فاروقى برام بوو و لە تەمـەنـدا نزيكتـرى حەمەد مصطفىٰ بوو، ئەم حەمەد مصطفىٰيە بە زۆرى لە مالّى ئێمەى بەسەر دەبرد، بەتايبەتى چونكە حاجى فەقىٰ محمد زۆر نەژيا دواى بوونى مصطفىٰ، خێزانە تازەكەشى بەو كورەوە دانەنيشت و چۆوە مالّە باوكى، ئيتر مصطفىٰ مايەوە بۆ مامۆستاژن كە لىٚ بوو بە باوك و دايك، ئەويش بە تەبيعەتى حالّ و بە عادەتى خۆى ئاغلّەبى كاتى ڕۆژى لە مالّى ئێمە دەبوو: ئێشێكى زۆرى كڕ لە دوا كڕى سالّ لە مالّى ئێمە بەو مامۆستا ژنە دەسپێررا، دايكم لىٚ ئەمين بوو هەم لە ڕووى دەستخاوێنى و ديندارييەوە هەم لە ڕووى لێزانى و كابانييەوە. لەوەش بترازىٚ مامۆستاژن نوێژكەرى ڕۆژووگـرى بە عيبـادەت بوو هەميشـە لەگـەلّ پوورى گەورەم يافـەخـرە هاو بەرمـالّ و هاوقيبلەو هاو فكـروزكـر بوو سەد جاران بەهەشتيان لىٚپيرۆز بىٚ.

سالّى مردنى حاجى فەقىٰ محمدم لەبير نييە بەلاّم سبەينەى كە خەبەرى مەرگى زانرا لە مێشكم نەقش بەستوو بووە چونكە وەها ڕێك كەوت لە بانێكى خۆمانەوە سەرم بە حەوشەى مالّى مام حاجى‌دا گرت ديتم لەسەر تاتەشوار بە مردوويى درێژكراوە: ئەو ديمەنەم قەت لەبيرنەكرد.

جاران بەر لەوەى ئەو خەلّقـە لەيـەكـدى بكـەوێتـە كلكـان دۆستايەتى و جيرانەتى و ئێش بەيەكدى بوون و فرياى يەكدى كەوتن و حقوق پاراستن و خەسلّەتى ئەوتۆيى تام و شامێكى لە ژيانى سادەى ئەو سەردەمانە دەگێرا، كەسيشى تێدا زەرەر كردوو نەدەبوو، ڕەنگە كەسێكى دەست تەنگيش بوايە لەو پێـوەنـديـيـانـە پتر بەهـەرەمـەنـد بىٚ تا دەگـاتـە بابـاى حالّ خۆش. دۆستـايـەتى و جيـرانـەتى حاجى فەقىٰ محمـد و مامـۆستـاژنيش لەگـەلّ مالّى ئێمـەدا بە درێـژايى ڕۆژگـاريـان ڕووبـەرەيـەكى گەش وخـۆشى ئەو سەردەمانە بوو: دەتوانم بلّێم هەرگيز ڕووى نەدا نە لەوان و نە لە ئێمە شتێك هەلّكەوىٚ و ببێتە جىٚ گلەيى لاى دراوسێكەى. .

مامـۆستـا ژن ئەمينـدارى دايكم بوو لە هەرچى پێى‌دەگـوتـرىٚ پيت و بەرەكـەت و كەلـوپـەل و ئەسبابى ناومـالّ: هەر لە برنج هەتـا گەنم هەتـا ڕۆن هەتـا مێـوژ و دۆشـاو هەتـا نيسـك و ساوار و دانەوێلّە هەتا دار و چيلكە هەتا ميوەى هاوينان هەتا مريشك و جووجـەلّـە هەتـا جلك و بەرگى ناو سنـدووق هەتـا پارەو پوولێكى هەبـوويىٚ بۆ خەرجى هەمـووى لەبـەر دەست و دەمى مامـۆستـاژنـدا بوو، ئەويش [سـوێـنـدى لەگـەلّـدا بىٚ] نەك هەر دەنـكـە دانەوێلّەيەك و فلسێكى بەلاوە نەناوە بەلّكوو بۆ مالّەكەى ئێمە بە پەرۆشـتـر بوو لە مالّـى خۆى. دەك هەزار هەزار ڕەحمـەت لە خاكى پاكى سەرقەبرت ئافرەتى خواناسى بەشەرەف.

هەر ئەو متمانە پىٚ كردن و تێرا ديتنە بوو وەهاى‌كرد دايكم بۆ سەفەرى بەغدا مامۆستا ژن لەگەلّ خۆى‌دا بيات.

كە هاتنەوە، دواى چەند مانگێك، باشترين ديارى دايكم بۆ من ئەوە بوو پەيـكـەرى بزنـێـكى بەسـەر تەختـەيـەكى ڕەورەوەدارى بۆ هێنـابـووم درێـژايـيـەكـەى 25 سانتيمـە نزيك دەبوو كە ڕيشيت ڕاكيشابايە دەى‌باراند: بۆ ئەو سەردەمەى 1925 عاجباتى وەها لە شوێنى وەكـوو كۆيـەدا كارى مۆتـۆرسـايكى ئێمـرۆكـەى دەكرد بگرە پتـريش. منـدالاّنـى گەرەك پێـوەى حەپـەسـا بوون، تا ئەوەى ئيمتيازێكى گەورە بوو بهێلّم يەكێك لەو مندالاّنە ڕيشى بزنەكەم

رابکێشێ. . بەڵام هیچ شتێک نەمر نییە، بزنەکەی منیش هەروەها: لە پێشەوە وردە وردە لێی تێر دەبووم، ئنجا تووکەکەی ،واتە مووەکەی، بەرەبەرە دەوەری، زۆری نەبرد چاوێکی ئنجا ئەوی دیکەشی دەرپەڕی تاکوو لە ئاکامدا بارەیشی پێ نەما ئیتر چووە گۆڕستانی مێژ ووەوە. بەڵام حیکایەتی سەفەرەکە گەلێک دوای جوانەمەرگ بوونی بزنەکەم کۆڕی مەجلیسی دایکمی خۆش دەکرد و گوێم لێی دگرت و زۆریشم حەز لێ دەکرد. بەغدا ئەوسا هەرچەند بەلای ئەوروپایی‌یەوە دێیەکی گەورەی نارێک و دواکەوتوو بوو، بێ گومان بەلای کوردەوارییەوە شادگەی خەون و خەیاڵ بوو: ئەو حیکایەتانە کە لە زاری دایکی خۆمەوەم دەگێڕانەوە بۆ هاوڕێکانم هەستێکی شانازی پێ دەبەخشیم لە چاو ئەوەی قسەبیستی بابایەکی بازرگان یان سەفەرکردوویەکی هاکەزایی ببم، ڕەنگە ئەوسا دایکم یەکەم ئافرەتی ئەو ڕۆژگارەی کۆیە بوو بێت سەفەری وەها بەدەنگ و سەدای بۆ بەغدا کردبێت.

چوونی پیاو بۆ هەر کۆییەک بێت ئەو مەعنایە نابەخشێ سەفەری ئافرەت دەیبەخشێ. .

به کورتی، لەزەتێکی زۆرم برد لە بزن و دەنگ و باس و حیکایەتی ئەو سەفەرە.

ڕووداوەکەی دیکە ئەوە بوو کە باوکم بە بۆنەی هاتنی مەلیک فەیسەڵ بۆ هەولێر تەکلیفی لێ کرا ئەویش وەکوو پیاو ماقوولی دیکەی کۆیێ بچێ بۆ هەولێر بەتایبەتی کە ئەو زێدە لە خەڵقی دیکە شناسایی لەگەڵ مەلیک فەیسەڵدا هەبوو جگە لەوەی کە زیاتر لە خەلقی دیکە بە کەڵکی ئەو موناسەبەتە دەهات چونکە هاتنەکەی مەلیک بەنیازی هان دانی دانیشتوانی ناوچەی کۆنە ویلایەتی مووسڵ بوو بۆ دەنگ دان بەلای پچڕبنەوەی ویلایەتەکە لە تورکیا و خستنە سەر عیراقی. لێرەدا کە من بیرەوەری ژیانی خۆمم مەبەستە ڕێم نییە باسی چەندوچۆنی ئەو مەسەلەیە بەو جۆرەی لە هەولێر لە نێوان مەلیک و ئەو خەلقەدا باسی لێ‌کرا بهێنمە ناو نووسینم بەڵام ناچارم بۆ ڕوون کردنەوەی لایەنی تەجرەبەی تاڵ لە دەمی مەلیکایەتی فەیسەڵدا شتێکی ئەو سەروبەرە بگێڕمەوە.

مەلیک لە باداوەی مەلا ئەفەندی، بەمێوانەتی لە مەلا ئەفەندی، دادەبەزێ. لە قەڵەبالغی پێشوازی‌کەراندا مەلیک دوانێک دەدات و تەکلیف لە باوکم دەکات قسەکانی بۆ سەر کوردی وەرگێڕێ. وەرگێرانەکەی باوکم، بەتایبەتی کە قسە دەگاتە دەوری صلاح الدینی ئەییووبی لە پاراستنی ئیسلام و ڕۆژهەلات ، شەوق و ڕەونەقێکی بێ‌ئەندازە بەو قسانە دەدات. پێ ناوێ زۆر بەداو قسان بکەوم، ئەو حاڵ وبارە لەو ڕۆژ و هەڵکەوتەدا سەنگێکی زۆر بەهەڵوەست و شەخسییەتی باوکم دەدات. . صبیح نەشئەت کە وەزیرێکی هەولێری بوو دێتەلای‌و پێی دەڵێ: قوربان لەم بارەدا هەرچی بفەرمووی جێ‌بەجێ دەکرێ فرسەتیش هەموو جاران ناگەڕێتەوە، چ ئارەزوویەکت هەیە مەلیک بۆتی ڕوا دەبینی. . باوکم پێی دەڵێتەوە: صبیح، من کە لەگەڵ خستنە سەر مووسڵم بۆ عیراق لە باوەڕەوە دەدوێم، وەلای خۆشم بە پارەی هەموو دنیا نافرۆشم، ئاخۆ دەبێ من تەماو ئارەزووی چیم هەبێ؟ ئەگەر لە دوا ڕۆژدا بەپێی هەڵکەوتی زەمانە موراجەعەیەکی حکومەتم کرد لەو مەسڵەحەتەی کە هەیەتم وادەزانم پێویست نییە گومان بەرم بۆ ئەوەی لەمپەری دەخرێتە بەر. صبیح نشأت چەندێکی پێ‌دادەگرێ لەسەر هێندێ کە باوکم تەکلیفێك بخاتە ڕوو باوکم ناسەلمێنێ. دواتر پێش بینی صبیح نشأت هاتەجێ و حاڵ گەیشتە بارێک کە حکومەت خۆی دەستی بەسەر هەندێ ملکمان دا گرت [بگەڕێوە بۆ ئاڵقەیەکی لەمەوپێشتر کە باسی قەنبەران دەکات]. .

ئەو تەرزە تەجرەبەی تاڵ بەدوا هەڵوەستی وەها جەوانمەردانەی باوکمدا ڕێ‌خۆش کەرەوە بوو بۆ ئەوەی لە دوایین سەردانی مەلیک فەیسەڵ لە هەولێر باوکم دەرفەت وەربگرێ و قسەی پێ ببڕێتەوە. بەخێر، لە شوێنی خۆی‌دا کە نۆرەی قسەی گەیشتێ ئەو باسەت بۆ دەنووسم.

ڕێکەوت وەها بوو کە باوکم جارێ لەو سەفەرە نەگەڕابۆوە بەفرێکی لەحەد بە دەر باری و سەرمایەکی زێدە سەختیشی پێوە بوو. باوکم لە دەمی بەفرو سەرماکە بەخۆی و قەڵەبالغی کە

لەگەڵیدا بوون میوانی شێخ مارفی هەڵەجە، خاڵە گەورەی مامم، بوو. ئێمە لە کۆیێ بە درێژایی ئەو ماوەیە بە بەفرەوە خەریك بووین. حەوشەی ماڵەوەمان کە بەفری بانەکانیشی هاتبۆوە ناو وەك چاڵە بەفری لیٚهاتبوو. کاك مقتدر پیاوێکی تایبەتی خۆی خزمەتی دەکرد ناوی قالە حەبێ بوو، مقتدر بە عادەتی خۆی لە قەبێکی بۆ دۆزیبۆوە هەمیشە بانگی دەکرد: قالە قۆقانی سەگی سەربانی. ئەویش بەڵێ بەچاوانی وەڵام دەدایەوە لەو بەفرەدا کاك مقتدر کە خۆی توانای هیچ جۆرە گاڵتەوگەپی سەربەفری نەبوو فێڵێکی خۆشکەڵەی دۆزیەوە خۆی پێ دەخافڵاند ئێمەشی پێوە دەزرووقاینەوە: بازبازانیێ بە قالە حەبێ دەکرد لەسەر بانی ماڵەوە بۆ ناو بەفری حەوشە، قالەش وەکوو یاری یەکبازی بەهاران تا ئەو سەری بان لێی دەکشایەوە، گوری دەبەست و خۆی هەڵدەدا دەگەیشتە ڕوخی ئەوبەری حەوشەکە و هەتا بن پیلان لە بەفردا ختم دەبوو، بەتەکان خۆی دەردەهێناو ڕایدەکردەوە بۆ بان و سەرلەنوێ خۆی توور هەڵدەدا ئەو خەڵقەش بە تەماشایەوە لە تریقەی پێکەنینیان دەدا، کاك مقتدریش بە زمانە شەقویەقەکەی ئەوەی دەگوت کە کەس نازانیێ چۆناوچۆنی بوو. سەرماکە وەها سەخت بوو، ئەو هەموو کەڵێن تێکەوتن و پێشێل کردنە بەفرەکەی نەدەتاواندەوە.

قالەحەبێ بەینێك خزمەتی کاك مقتدری کرد، ناشزانم بە هۆی چ ڕووداوێکە پەنای بۆ ئێمە هێنابوو. لەو ساڵانەی دوایی‌دا خەبەری مەرگیم بیست. ڕەنگە دوای ئەوەی ئێمەی جێهێشت تا مرد هەر جارێك یا دوو جاران دیبێتمەوە.

بەباشی لەبیرمە، شەوانی ئەو زستانەی کە بەفرەکەی بە زۆری لیٚباری دەتگوت مانگە شەون هەرچەند مانگیش بەدیارەوە نەبوو، تومەز سپیایی بەفرەکە کە هەموو زەوی داگرتبوو بایی ڕووناکایی مانگ چاو تێی بر دەکرد. ئەم دیاردەیەی سپی چوونەوەی بەفر لە شەودا دواتریش سەرنجی دەکێشا بەڵام نەك هێندەی دەمی منداڵیم تومەز بچووکیی دەفری زەین و نەفسی منداڵ لە بارستی دیاردان زیاد دەکات، لەگەڵ ئەمەشدا دەمزانی سپیایی دنیا لەو شەوانەدا هی بەفرە و لێشم ڕوون بوو کە مانگ بەدیارەوە نییە.

چەندو چۆنیی هاتنەوەی باوکم لەو سەفەرەی هەولێر و هاتنەوەی دایکم لە سەفەری بەغدا بە هیچ جۆرێك خۆ نانوێنێ لە یادمدا، وەها سراونەوە هیچ شوێنەوارێکیان لە ڕووپەڕەی ویژدانمدا نەماوە: وابزانم زۆریی سەفەری دایکم و باوکم لە موناسەبەو لە پێویستدا بەدرێژایی ئەو ساڵانەی کە من جاریٚ منداڵ بووم هاتوباتی چوون و هاتنەوەیانی لەبەر چاوی ساوامدا تێکەڵ بەیەکدی کردووە تا ئەوەی لێك ناپچڕێنەوە بزانم (کامیان کامن) بێگومان ئەگەر خۆمیان لەگەڵدا بامایە باشترم بەبیر دەهاتنەوە.

ئێستاکە بەدەم نووسینی ئەم یادگارانەوە زرە دیمەنێکی کۆنترم بەبیر دێتەوە، لەلای خۆیەوە وێنەی ڕۆژانی بەسەرچووتر بۆ بەر زەینم ڕادەکێشیٚ: بەبیرم دێتەوە ڕۆژێکیان نانی نیوەڕۆ بە قەڵەبالغیەوە لەو تازە ژوورەدا دەخورا کە بووبوە ژووری دیوەخان. خەڵقەکە لەسەر مافوور و دۆشەگ دانیشتبوون کە ئەمە وەها ڕادەگەیەنیٚ جاریٚ تاقمی تەخت و قەنەفە بۆ ئەو تازە دیوەخانەیە دروست نەکرابوو. لەلای سەرووی ژوورەکەوە کابرایەکی سوورکاڵی شەپقە لەسەری ئەژنۆ ڕووت، بە بریق و باقی نیشانەی سەرشان و سینگییەوە دوو سەربنیان بۆ دانابوو لەسەر یەکدی لە جیاتی کورسی لەسەری دانیشتبوو. هەرچی یادی ئەو ڕۆژەیە بە هۆی ئەو شەپقە لەسەرە ئەژنۆ ڕووتە سوورکاڵەوە خۆ دەنوێنیٚ: دیارە کاربەدەستی ئەوسای ئینگلیزەکان بووە [ڕەنگە بەسەفەر و سەردان هاتبێتە کۆیێ چونکە ئەو دەمانەم بەبیرنایەن کە ئینگلیزەکان لە کۆیێ فەرمانبەر بوون].
لە پەناشەبەنگی ئەو کابرایەی سەرووی ژوورەکەوە شەبەنگی دیکەی نامەئلووفی زەردو سوورم لیٚتێکەڵ دەبن هەر دەڵێی پارچە تەمی زەردەواڵەیی بووبن بە چەند شوێنێکی ئەو ژوورەوە گیرسابێتنەوە لە بەر یادی مندا هەڵبەت ئەو پنۆکە زەردو سوورە نامەئلووفانەش هەر ئینگلیز بوون بەڵام لەبەر یادی مندا چاو و لووتیان نەرسکابوون.

ئەشەدەو بیللا لەو دەمەدا بە هیچ جۆرێك بیری ساوایێم بۆ ئەوە نەچوو ئایا لەبەرٚ چی ئەو زەردوسوورانە بەسەر سەرینی بەرزەوە دانیشتوون؟ بۆ زەردو سوورن؟ بۆچی لە باری سەرەوە

دانیشتـــوون؟ کێن؟ لەبـــەر چاوی ئەو سامـــدا کابـــراکـــان لە بەنیادەمیـــان نەدەکـــرد. قەتیش ڕێـــك نەکـــەوت دواتـــر کە هۆشم بەشتان شکا بپرسم ئەو کابرایانە ناویان و وەزیفەیان و فەرمانی سەرشانیان کە بۆی هاتبوونە کوێ چی بوو.

باسی ئەم شەبەنگە زەردەواڵەیی‌یە کە تازەژووری دیوەخانەی لەگـــەڵ خۆیدا بەریـــاد کردەوە، تازەژوورەکـــەشـــی لە ڕێـــی (تـداعی)یـەوە بۆ ڕووداوێکی بەسفتـوسۆی کۆنترم دەباتەوە. بەر لەوەی ئەو ژوورە تازەیە ببێتە دیوەخانە باوکم لە ژوورێکی‌دیکە مێوانی بەخێـر دەهێنـان کەوا لە نزیـك دەرگەیەوە قادرمەی بانی کۆشـکـــی دوو نهـۆم سەر دەکـــەوت. جیـرانێکمـان حاجی تەهـا، کە ماڵـەکـەی بەتـــەنیشتی لای ڕۆژاوای ماڵمـــانـەوە نووسـابـوو شەوانـە کە لە دیوەخانە هەڵدەستا بەو قادرمانەدا سەردەکەوت بۆ سەر کۆشك و لەوێـــوەش 70 سانـتیمـــەتـرێـــك بۆ بانی کۆشکی ماڵی خۆی دادەبەزێ و بە قادرمەی نێو هەورەبانی خۆیدا دەچوە خوارێ بۆ ناو ماڵی خۆی، ئەمەی دەکرد چونکە زۆر کورتترو قەدبرتر بوو لەوەی بە کۆڵانـــەدا بەرەومـــاڵ ببێتـــەوە. شەوێکیـــان لە میـعـاددا هەڵدەستێ بەرەوماڵ، لەسەر بانی کۆشکی ئێمە ڕێی لێ هەڵە دەبـێ: لە جیـــاتـی ئەوەی بەرەو بانـی کۆشـکی خۆی بڕوا ڕوو دەکاتە سواندەی لای حەوشەی ماڵی ئێمەو لە دوو نهۆمەوە کەوتە خوارێ و کەسی بەدەنگ نەگەیشتە سەرێ. من شیری خێزانی دووەمی حاجی تەهام خواردبوو، ماڵەکەی بۆ من و بۆ نەجیبەی خوشـکم وەك ماڵی خۆمـــان بوو: لە ژنی یەکـــەمی سێ کچی هەبوو، لە هی دووەم کوڕ و کچێك ،هەموویان هەر بەڕاستی بۆ من خوشك و برا بوون. حاجی تەهام بەیەك فۆرم بەبیر دێتەوە: پیـاوێکی کەڵـەگـەتی داڵـەگـۆشت و مووسپی، کورتـەکـەکی تا ئەژنۆی لەبەر لەوە بەرێژ دەرپێی سپی ..دیارە ئەم وێنەیەم لە بەرگی هاوینیـــدا دیتـــوو. هیـچ سەروبـەرێکی کەوتن و مردن و تازیـە و ئەو جۆرە هاتوباتانەم بەبیرنەماوە. ئێستا خانووی حاجی تەها لە دەست میـراتگـرانی‌دا نەمـاوە، ئەو بەشـەی ماڵی ئێمەش کە بریتـی بوو لە حەوز و مەتبـــەخ و ناومـــاڵ و خانـی زەخیـــرە و بەخـانـووی حاجی تەهـاوە نووسـابـوو بۆتـە خانـووی شێـرکۆی فەتحی‌ی برای شیریم.. ئەو بەشە، کاتی خۆی، باپیرم حاجی مەلا عەبـدوڵـــڵا کڕی بووی، ئەوســـاش هەر بە کۆنـــە خانـوو کڕابوو: سەیر لەوەدایە، بەدرێژایی عومری ئەو خانووە کە هەر نەبێ لە 200 ساڵی تێ‌دەپـەڕانـد پێـویست نەدیتـرا هەڵگەڕێتەوە یان داری لێ بگۆڕدرێ تا بەر لە دوو ساڵێك شێرکۆ لە بنەڕەتەوە نوێی کردەوە. کۆڵەگە و کاریتەی ناوماڵەکە و هێندێك لە داری ڕایـەڵی چەنـدی بڵێی مەتـانـەتیـان پێوە بوو. ئەو ناو ماڵە بەلای ئافرەتانی چینی پێش ئێمەوە قودسییەتی هەبوو: زۆرم دەدیتن کە سەردانی یافـــەخـــرە، دوای ئەویش هی دایکمیـــان دەکـرد یان خزمـانی هەولێـرو دزەییـاتی ڕێیان دەکەوتە کوێ دەهاتن دەرگەو دیواریان ماچ دەکرد، سەیریش نییە بۆ ئافرەتی جیلی پێش ئێمە جێگایەك بە موقەدەس بزانن کە لەوەتەی بەبیراندا دێت نوێژ و تەراویحی ئافرەتانی تێدا کراوە و قورئان خوێندراوە. لەبەر یادی منـداڵیمـدا ناومـاڵ و پوورە فەخـرەم تەواوکـەری یەکدی بوون، لەگەڵ ئەو پوورەمدا داکە زێنەب (حزینە) [دایکی مامم] هەتا مرد عیبـــادەتی لەو ناومـــاڵـــەدا دەکـرد. چی ڕزقێکی خواش بە ئێمـەی دابێ لەو ناو ماڵـەو خانی زەخیـرەی کە بەسـەریەوە بوو، دەرگـــەشی لە ناو ناومـــاڵـەوە بوو، دادەکـراو دەبـوو بە خۆراکی ڕزق خواردووان. واز لە مێوان بهێنە، هەر حیـسابی ئەو ڕزق و ڕۆژییەی لە ماوەی پتر لە 100 ساڵدا بە ڕاتبە بۆ فەقێی مزگەوت چووە بدەیتە بەر تەرازووی خێر و شەڕان چارت نامێنێ لەوەدا حورمـەتی ناومـالـەکـە بگریت. بشزانە، خوێنەر، ڕزقی حەرام نەچۆتە ئەو ناوماڵە.

ئەحـــمـــەد شەوقـی بەزاری مەجنـــونـــەوە لە یادی سەردەمی منـداڵێ و شوێنـەواری کە لەگـەڵ لەیـلاتێـانـدا بەسەری بردووە دەڵێ و چەند بە پاکی و سۆزەوە دەڵێ:

قد یهون العمر الا ساعةً
وتهون الأرض الا موضعاً

ئنجا ئەو ناوماڵەو ژوورێکی‌دیکەش کە وەختی خۆی باپیرم و بەدوا ئەودا باوکم تێیدا ژیاوون بەڕاستی و بێ تێ‌خوێندنەوەی باب و ئەولادەتی هەقیان بوو ڕێزیان لێ‌بنەرێ: ناوماڵەکە فەوتا بەڵام ژوورەکەی باپیرم بە تەعمیرکراوی هەرماوە.

که بیر دەبەمەوە بۆ کۆنترین ئەو ڕۆژانەی دەشێ بێنەوە بەریادم وێنەیەکی گەڕەك و کووچەی دەورو پشتی ماڵی خۆمانم بە نیمچە وێرانی دێتەوە بەر چاو. لە ماڵمانەوە تا ڕۆخی شار مەودای پتر لە 100 مەتر هەبوو هەمووی وێران بوو. لە نێوان ئێمەو مزگەوتی حاجی مەلا ئەسعەد کە بە ئەسڵ لە دەرەوەی شووورەی شار بووە مەودایــەکی بەرین هەبــوو پێیــان دەگــوت (کــاولی عەلی بەگ) شوێن گەمەی منداڵ و جحێلان بوو. دیارە کاتی خۆی باپایەکی (عەلی بەگ) ناو خاوەن مڵك و ماڵ بووە لەو ناوەدا. بەسەر ئەو کاولەوە بەرەو خوار و بەرەو ژوور هەر وێرانگە بوو. دەتوانم بڵێم لە ڕووپێــوێکــدا کە هەڵــدەگــرێ بەر وێــران بوونی 10 ـ 15 خێــزانێکی تێــدا ژیــابێ تەنهــا دوو خانووی شڕی بەپێوە مابوو، یەکێکیــان ماڵی مام عەلی ئەوی دیکــەشیــان ماڵی مام قادر کە پێیــان دەگــوت (قــالــە خەجێ) خێــزانی ئەو مام قادرە ژنێکی پان وپــۆڕی وەکــوو مێــردەکــەی بەســاڵــدا چووبــوو نازنــاوی (کــوویــە)یــان پێــوە نابــوو، بووبووە (خەجێ کوویە). ئەو ژن و مێــردە بێوەچــە برانــەوە. زۆر منــداڵ بووم دەمــەو پاییــز بوو سبــەینــەیــەکیــان کە خەبــەرم بۆوە بیستم دەگــوتــرا ماڵی خەجێ کوویــەیــان بریــوە. ماڵــەکــەیــان دە مەترێك لەئێمەوە دوور بوو، بەغــاڕ چووم دیتم لە قوونــەبــانی لای چۆڵی بەدیــوی مزگــەوتی حاجی مەلا ئەسعەددا شەباقەیەکی گەورە کەوتبوە دیوارەکەیانەوە کە لە قوڕ و خشت هەڵنرابوو بۆ دز لەمپەری دروست نەدەکرد. وابــزانم دزەکــە دیــواربڕێکی ئاسنی لێ بەجێ مابوو. ئەوەی کە بەکــەڵکی دزین بێت لەو ماڵــە دزرابــوو. زۆری نەبــرد گوتیــان کەتنــەکــە لە کابــرایــەك ئاشکــرا بووە پێیــان دەگــوت ڕەســوولی کۆلانی. دواتــر ئەم ڕەســوولــەم ناسی، کەنــاسی بەلــەدیــە و فەقیــری ماڵی خۆیو زۆریش بە ئەدەب بوو بەڵام لە مێشکی مندا بە خۆی و دیواربڕ و شەباقی دیواری مام قادرەوە نەخش بەستوو بووبوو. نازانم بە ئاکام چی لێ بەسەر هات یان کێ لەدوا بەجێ ما، ئەوە نەبێ کە وا بێ‌گــومــان وەکــوو ملیــۆنــەهــا هەژاری دیکە بەهەناسە ساردی چووە ژێرخاك.

مام قادر و مام عەلی، کە جیرانی یەك دیوار و یەك سەربان بوون هەر چەند لە دەرگە بۆ دەرگە جیرانەتییان پێوە دیارنەبوو، لە تەمەندا ڕەنگە لەیەکدی نزیك بووبن بەڵام من وێنەی مام عەلیم بەبیردا نایەت کەچی وێنەی مام قادرم بەچاکی لەبیرە: دەرگەی ماڵی قادر بە ڕووکاری ماڵی ئێمەدا بوو ئیتر هەمیشە لەکۆلانەوە یان لەسەربانەوە دەمدیت، هەرچی ماڵی مام عەلی بوو دەرگەی لە نەدیــوی ماڵی ئێمــەوە بوو. دوای خۆی خانــوەکــەی لەلایــەن هەندێك لە کوڕەکانیەوە تەعمیر کرایەوە تەنانەت بەشی زۆری کە بوو بە هی کوڕە هەرە بچووکەکەی (حاجی فتح الله) لە لایەن وەستــای مووسڵەوە بنیــات نرایــەوە. حاجی فتــح الله گەنجێکی لێ‌هــاتــووی بەرچــاوی بەوێــل و تەرتیب بوو، براکــانی کە هەر سێکیان لەو گەورەتر بوون بە چاوی براگەورە سەیریان دەکرد. کە لەو بەشە خانووەی تازەکراوەی باوکی جێ‌نشین بوو شەوانە دەهاتە لای باوکم، ڕاستییەکەی باوکیشم زۆری خۆش دەویست گەلێکیش بە پەرۆش بوو بۆ مردنی. بە خەتی خۆی نووسیوەتی: فتــح الــلە مام علی چووە بەغــدا بۆ تداوی لە گەڕانــەوە لە (دیگەلە) وفاتی کرد امرو غنودەی خاك غفران بو. یك شمو ماهـ صفر بیست و حەفتی مارت روومی علیه رحمة الله 1958 ە.ق 1939 م. 1318 ە.ش.

وشەی غنودە فارسییە بە واتای (حەسایەوە) دێت. . هـ.ق. واتە هجری قمری. هـ.ش هجری شمسی.

حاجی فتح الله بۆ دووەم جار ژنی هێنایەوە: کچی حاجی تەهای جیرانی ئێمەی خواست.

چونکــە من شیــری خێــزانی حاجی تەهــام خواردبــوو هەموو کچــەکــانی خوشکم بوون، ئــەمــەشیــان بوو بە دایکیی‌چــوار خوارزام، هەموویان کچ. تا ئیستا 3 لەمانە بوونەتە خاوەن کچ و کوڕی پێگەیشتووی تێگەیشتوو. بەرخوردارین.

منــداڵانی کچــانی حاجی تەهــا، چ ئەوانــەی لە حجی فتح الله کەوتوونەتەوە و چ ئەوانەی لە کچی دووەم ـ فاتمە ناو بوو بە خێــزانی شێــخ صادق و کەوتنــە قەڵادزە، ئەمــانــەو هەمــوو ئەو منداڵانەی لە خوشکانی شیریم پەیدا بوون پڕ بەدڵ پێم دەڵێن خاڵە: وا دەبێ خوارزاییکم ناناسمەوە هەتا خۆیم بۆ هەڵدەدا. دەڵێن مەر بەبــەرەکــەتــە، خوا پتــری بەرەکەت تێ‌بگێڕێ، بەڵام بەنیادەمیش بێ‌بەرشت نییە.

له پەنـا دیمـەنی کۆنی شکـڵ وێـرانی کۆیـەی سەردەمی منداڵیدا، دیمەنێکی وەك ئەو کە هەر خزمە لەگەڵ پێداویستی وێرانی، لەگەڵمدا ژیاوە و هەرگیز سپی‌پات نەبوتەوە: چەندین خێـزانی کورد و عەجـەم لەبـەر ڕەوی سپـای قەیـصەری ڕووس و دواتـریش بە تەکـانی قاتـوقڕی ساڵی 1917 داپـەڕی‌بـوون بۆ گەرمێن. لەمانە چەند خێزانێك لەو گەڕەکە نیشتەجێ بوون کە ماڵی ئێمەی لێ بوو. تێکڕای ئەو خێزانانە ڕێز لەخۆگرتوو بوون و بە ئارەقـەی نێـوچـەوانیـان نانیـان پەیدا دەکرد. میرزا غەفووری سابـڵاغی، کە باشتـر بە باوکی (دڵشـاد ڕەسـوولی) دەناسرێتەوە وابزانم کەسبی عەتاری هەڵبژارد. دڵشادی بوو بە قوتابی، کە مەکتەبی کچان کرایەوە خەجاوی کچیشی بوو بە قوتابی، بەڵام هۆیەکی بێ‌بایەخ لە کۆیەی هەڵقەناند و بردییەوە بۆ سابڵاغ.

دڵشـاد سەروسـەدای هەبـوو لە دەمی قازی محمـددا. پاشتر بووە پەنابەر لە عیراق.. سەرت با نەیەشێنم، زۆر بەداخەوە، لە هەڵـوکەوتی هەرای وڵاتی خۆمان تێدا چوو. لەو ساڵانەدا وردە هەواڵێکی خەجاوی خوشکیم بیست لە سابڵاغەوە و چی‌دیکە نا..

یەکـێـکـی دیـکـەی خەڵـقی سابـڵاغ فەرەجـاغـا، ئەویش لە خانوێکدا دەژیا کە ماڵی مەلا تاهیری ئامۆزای باوکمی تێدابوو. ماڵێکی بەشـەرم و شکـۆ و بە وێـل و تەرتیب کە وا بێ‌گـومـان ڕێکاری ڕەفتاریان پتر لە هی کۆیێ شارستانەتی پێوە دیاربوو. خێـزانـی فەرجـاغـا شیـری دەدایـە ئیـقـلیمـەی خوشکم و لەوەوە شێوەیەك ماڵییەك لەنێواندا پەیدا بووبوو. تاقانە کوڕێکیان هەبوو (ئەحمەد) ڕەنگە بە ساڵێك لە من گچکەتر بوو، وەها لەگەڵمدا بوو بە هاوڕێ بێ ئەو هەڵم نەدەکرد. کچە برازایەکیشی هەبوو (جیهـان) شووی کرد بە برازای کاك طاهـری حەمـە لاڵ بەڵام زوو بێوەژن بوو و ئەویش لەگەڵ ماڵی مامی چۆوە بۆ ئێران. لەو ساڵانـەی دوایی‌دا خزمم لە سابـڵاغ ئەحمـەدی ناسیبـوە. فەرەجـاغـا خەباتی دەکرد.

یەکێکی‌دیکە لەوانەی بە کوردی و بە تورکیش باش دەدوان (وەستا خەلیل) بەننایی دەکرد.

دوو ژنی هەبوو یەکێکیانی (ئامینە) بوو بە دایان و شیردەری منـداڵـەکـانی مامم. ژنـەکـەی دیکـەی بەرچـاوتـر و لای مێـردی ڕێـز لێ‌گیراوتر بوو، کوڕێکی لێی هەبوو (مەجید) ناو هەمیشە لەگەڵ خۆیدا دەیگێـرا و سەرپـەرشتی‌ی هێنـدی سەروبـەری کاری بەننایی پێ‌دەکرد کە لە عومری بووەشێتەوە.

ئەم مەجیدە هەرگیز تێکەڵ بە منداڵی کۆیێ نەبوو، قەتیش نەدیترا لە هیچ کۆڕێکدا بەشداری گەمەو گەپی کۆڵانان بکات.

لە ئامینـە کوڕێکی هەبـوو ناوی (جـەلیـل) بەڵام لە منـداڵی‌دا سەرسـەپـۆڵـە بوو پێیان دەگوت (سەرەگا). ئنجا کە حەمە عەلی ئامۆزام بوو بە 4 ـ 5 ساڵی قەڵسم دەکرد و پێم دەگوت (حەمە عەلی برای سەرەگـایـە، داکی ئامینـە، بابی خەلیـل وەستـایـە) بەوەدا تەزکـەرەی نفـوسی وەهـام بۆ دەبـڕی پێـوەنـدی بە مامم و مامـۆژنـمـەوە نەمێنێ. وەستـا خەلیـل براگـەورەی بەرەماڵێك بوو ئێـواران لە هاوینـانـدا بەر لە ڕۆژاوا، هەمـوویـان لەسـەر بان بەرێـکی دادەنیشتن و (شـام)یـان دەخـوارد و بەدوای شامـدا سیغارەیان دەپێچایەوە و دیشلەمەیان دەخواردەوە، زۆری نەدەبرد دەچوونە ناو نوێنەوە. وا بزانم براکەی وەستا خەلیل ناوی وەستا ئەحمەد بوو: وەك لە بیرمە بە هیچ جۆرێك شکڵی برایەتییان پێوە دیارنەبوو، خەلیل شووش و باریك، ئەحمەد خینگە ملەی پان وبـۆر... ئەوەی لەبیـرمـە لەو ماڵانـە کچێـك هەبـوو ناوی (مـەراڵ) بوو، قەتـیـش لەوە بەپـێـش ناوی ئەوتـۆ لە کۆیـێ نەبیستـرابوو، بە شکڵ ئەو مەراڵە دەچۆوە سەر براکەی وەستا خەلیل.

یەکێکی‌دیکە کە ئەویش لە گەڕەکی ئێمە نیشتەجێ بوو ناوی (مصطفێ)بـوو لەبـەر کەلـەگـەتی پێیان دەگوت مصطفێ درێژ. ئێستا کوڕێکی (محمد) ناوی لە هەولێر خاوەن دوکانی کەباب و گۆشتـە: محمـد هاوڕێی منداڵی و گـەمـەوگـەپی (تـوپـانێ و خواجەڕۆیێ و زرینگە زرینگە تاوە)م بوو.

چەنـد ساڵێـك لەمـەوبـەر، بە تایبـەتی، بە خۆم و چەنـد برادەرێکمەوە چووینـە دوکـانـەکـەی تێـر بە زگ نان و کەباب و تکەمان لا خوارد بە ماستاو و چایەوە.

کابـرایـەکی‌دیکـەی عەجـەم کە کوردییـەکـەی زۆر شڕ بوو باشتـرین وەستـای شیـرنەمەنی بوو. لە شکڵی زلابیەی ئەمڕۆکە

شیرنایەکی دروست دەکرد بەڵام مادەکەی گەنم بوو لنجاپی زلابیەی پێوە نەبوو، ناومان لەو شیرناییە نابوو (پەنجەرە): باوەڕ ناکەم شتی لەوە خۆشتر لە هیچ دەستێکی ڕەنگین بڕەخسێ. کوڕێکی هەبوو کوتومت خۆی بوو بچووك بووبۆوە. ناوی هیچکامێکیانم نەدەزانی ئەوە نەبێ پیاوەکە (شەکر بە نان)ی لێبووبوە لەقەب چونکە دەگەڕا بۆ فرۆشتنی بابەتەکەی بە لەهجەی عەجامانەی خۆی دەنگی بەرز دەکردو دەیگوت: شەکەر بە نانە، شەکەر بە پارە، های شەککەر های شەککەر.

لە وشەی شەکەردا دەنگی (ك)ەکەی کلۆر دەکرد وەك کە لە کوریدا لە وشەی وەك (کێ، کوێ)دا کلۆر دەکرێ.

ئەو وەستایە جل وبەرگیشی عدجەمانە بوو، زووش گەڕایەوە بۆ دیوی ئێران.

هێندێك لەو پەنابەرانە مانەوە لە کۆیێ و لە ئاکامدا بوون بە خاوەن ماڵ و منداڵ و کەسابەت.

یەکێکیان تا ئێستاش بە لەقەبەوە ناوی دەبردرێ و پێی دەڵێن (ناڵە عەجەم) کەچی وەك بزانم زمانی هیچ شێوەی عەجەمایەتی پێوە دیار نەبوو. قەی ناکا مامە نادر لە پیاوان دەقەومێ.

بەحاڵ دێتەوە بیرم، تووتنەوانێك لە کۆیەوە چوو بۆ پێبازۆك و لە دەمی کە تووتن دەبێتە (کەڵەبابە) لەگەڵ فەلاحێکی پێبازۆکی (خلە بڵباس) ناو بە دەمە قاڵ هاتبوو. بە غافڵگیر تفەنگی پیاوێکی باوکم دەرفێنێ و خلەبڵباسی پێ کوشت و بۆی دەرچوو. ئەو کابرایە خۆیشی تووتنەوان بوو لەسەر زەوی باوکم و مامم، وابزانم یەکێکیش بوو لەو پەنابەرانە. ئەو دەرچوونەی بۆی دەرچوو نە بەکەس گیراو نە هیچ سەروسۆراغێکیشی لە کەس مەعلووم بوو، هەرنەبێ من هیچی لێ نازانم. بۆ ئەو دەمە کوژرانی مرۆ بە سفتوسۆ و بە دەنگ و سەدا بوو. لە گێرانەوەی دەماودەم دەزانم کە خەبەری کوژرانی خلەبڵباس گەیشتە کۆیێ خەڵقێکی بەرحیساب لە خزم و پیاوی، سەر بە باوکم بە هەڵە داوان و بە تاقمی پێویستی کاری دنیاییەوە ڕۆیین بۆ پێبازۆك، زۆریش بە تەعقیبی ئەو کابرایە لە سۆراغدا بوون بەڵام بێسوود. وابزانم ناوی کابرا هەمزە بوو. ئەو پیاوەی کە تفەنگەکەشی لە عوهدەدا بوو هەتا مرد خەفەتی لێدەخوارد هەرچەند عەیبێك نەدەهاتەوە سەر ئەو چونکە کابرای تووتنەوان بێئاگای ئەو و لە غەفڵەتی خەڵقەکەدا تفەنگەی بردبوو، تومەز ئەو پێش گەیشتنی باس و خواسی دەمەقاڵیەکە بۆ ناو ئاوایی خۆی گەیاندە شوێنی مەبەست و تفەنگی ڕفاند..

خلەبڵباس برا گچکەی (بلەبڵباس) بوو. ئەم مام برایمە زۆر ژیا، بەڵام ددانی نەکەوتن.

سێ کوڕی لەپاش بەجێ ما یەکیان ئەو مام عەزیزە بوو کە لە ئاڵقەیەکی پێشووتر باسی نەخۆش بووش و بەشداری کردنم لە بەرهەم هێنانی تووتنەکەی نووسی..

لە بابەتی (کوژران) چەند ڕووداوێك دێنەوە بەر یادی تەمەنی ئەو ڕۆژگارەم کە حەمەدی ڕەشی تێدا دەردەست کرا و مامۆستای نامەنووسیش پەنجەی بۆ درێژکرد، بەڵام ئەگەر پرس نەکەم ناتوانم بەپێی سرەی ڕوودانیان لەسەریان بنووسم، لەم بارەشمدا دەنگم بە کەس ڕاناگات چ زەرەریش لە پێش و پاش خستنیان ڕوو نادات.

ڕووداوێکیان کە دەنگێکی گەورەی دایەوە ئەوەبوو دوو شێخی تازەگەنجی بنەماڵەی تاڵەبانییان ،شێخ برهان و شێخ افضل کە هەردوویان برابوون، لە دیوی بیتوێن کوژران. ڕاستییەکەی ناتوانم بڵێم هۆی کوشتنیان چی بوو هەرچەند بەلای خەڵقەوە، بەتایبەتی تاڵەبانیەکان، دەبێ مەعلووم بێ منیش بیستوومە بارەها باسی ئەو واقیعەیە کراوە بەڵام بەداخەوە وەهام لە بیر نەماوە بە نووسین بۆ سۆنگەی مەسەلەکە بچم. هەرچۆنێك بێ بڵباس و ئاکۆی تێدا تاوانبار کران مەسەلەش بە ئیدارە لەلایەن متصرفی هەولێرەوە هەڵبرایەوە و بەپێی نرخی خوێنی ئەو دەمە تۆڵە لە سەرەك عەشیرەتەکان ستاندرا و درا بە خوێن ئەستێنی ئەو دوو برایە. دوو کوڕی شێخ برهان، حسام الدین و شەرەف، هەرچەند بە تەمەن لە من گەورەتر بوون بە تایبەتی شێخ حسام الدین، بەینێك لە سەرەتاکانی خوێندنمدا بوونەوە بە هاوڕێی مەکتەبم، لە ڕاستیشدا شێخ شرف زۆر زیرەك بوو بەڵام خۆی و کاکی ،شێخ حسام، زوو دەستیان لە خوێندن هەڵگرت.

کوشتاری دووەم مەسەلەی کوژرانی فەتاحی تۆفیق ئەفەندی مەلا ئیمام بوو. خەبەری هات کە لە ڕێی سەفەری بەرەو

کەرکوک لە نزیك دێی قەرەناو یان شوێنی وەکوو ئەو بۆی لە بۆسە دانیشتبوون و بە تفەنگ کوشتیان. فەتاح کوڕێکی شۆخ بوو بە ئاستەم ئادگاریم بەبیردێتەوە، باوکیشی توفیق ئەفەندی کاتبی محکمــە بوو: وابـزانم بە ئەسـڵ کەرکـووکین. کوژرانی فەتـــاح زۆری قسە پێوە دەکرا کەس نازانێ چەنـدی ڕاستە و چەندی درۆ. بە قەناعەتی من چەندێکیشی ڕاست بێ بابی ئەوە ناکا لە مەسلەتییەوە بگەیەندرێتە کوشتن.

سێیەم کوشتار لە گەڕەکی خۆمان و لە ماڵێ خزمێکمان ڕووی دا: پیاوێکی مامم خاوەن خێزان خەبەری دراێ کە خێزانەکەی دەستی لەگــەڵ کوڕێکی گەڕەك تێکـەڵ کردووە و ئا لەو دەمـەدا بەیەکەوەن لە ماڵێ مەلا عیززەت. بوختانەکە درۆیەکی ڕەجاڵی بێ ئەسـڵ و ئەسـاس بوو، بەڵام مێـردە دەستی دایـە خەنجەر و چووە ماڵی مەلا عیــززەت کە لەو دەمـەدا خێـزانـەکـەی لەگـەڵ فاتمەخانی خێزانی مەلا عیززەت بوو عەبدەل بێشەریکی دیکە لە ماڵـەکـە نەبـوو. کوردی گوتـەنی خوێن بەری چاوی گرتبـوو وەرگـەڕایـە ژنـەکـەی و ونجـرونجـری کرد بە خەنجەران. دوای قەسـابیـەکـە بە خەنجـەرەوە ڕێوڕێ گەڕایەوە لای مامم و گوتی قوربان کارێکی وەهام کردوە تەسلیمی حکومەتم بکە.. چەند ساڵان لە بەندیخانەدا بوو، هەتا مرد پەشێمانی پێوە دیار بوو چ خێــریشی لە خۆی نەدیت.. بوختــانکــەرەکـەش ئافـرەتێکی پەنابەر، واتە لە دەرەوە هاتبوە کۆیێ و لەگەڵ خێزانێکی خزمی خۆمان دەژیا. تێناگەم لە چییەوە بوو ئەو بوختانە بێ ڕەحمەی بەو ئافرەتە بێ تاوانەوە کرد،. دەڵێن هان درا.. بەڵام بۆ دەبێ هان دان مرۆ بەرەنگاری بەدکاریی ئەوتۆ بکات سەد جاران لە هان دانەکە مەزنتربێ! بە هەمە حاڵ دڵسۆزیی ئەو ئافرەتە بۆ منداڵانی خاوەن ئەو ماڵەی لێی دەژیا چ پێوەندی نەبوو بە کاری وەها بەدەوە.

مەســەلـەی (هــان دان)ەکە پاکانەی بۆ ئەو ئافرەتە کرد و هەتا دوای دەیان ساڵ مرد، بە ئاسایی و بێ سەرشکێنی کردن ژیا.

خەیاڵێکی منداڵی و ساوایی سەیر: ئەم ئافرەتەی بوختانکەر لەگەڵ ئەوەدا کە لەقەبی (کەچەڵ)ی پێوە بوو، وەك دواتریش بۆم ڕوونتر بۆوە هەر دوو چاوی بەڵغێکی لەسەر بوو وەك تانەیەکی تەنکی شین، بۆ بەر چاوی منداڵیم جوانترین مێینەی شارەکە، با بڵێم گەڕەکــە خۆی دەنــوانـد. لەو تەمـەنـەدا جاری هەستی فەرق کردن بە مێ و نێـر لەلایـەن زایـەنـدەوە لە مندا نەرسکابوو هەر ئەوەندەم دەزانی ئەمە پیاوە و ئەمەش ژنە. ئنجا تۆسەیری کەس نەمێنێ بیێتـە نمـوونـەی جوانیی مێینە کۆنە کەچەڵێکی تانــەدار نەبێ: ئەممـا ئەگـەر لە بەژن و باڵا بدوێت ئەشتـەدو بیللا هەرچی ڕێکی و شلکی و شۆخی بێ پێوەی دیار نەبوو، لەوە هەر بگــەڕێ کە جل و بەرگی وەهـا ناقـۆڵای لەبـەر دەکـرد ئەگەر بەبەر ڤینۆسەوە بوایە بەلای پەتیارەیی‌دا دەبردەوە. چاك بوو خوا ڕەحمی پێکـردم ئەم زرە بەهـەڵـەدا چوونـە لەگـەڵم فراژی نەبـــوو، زوو لە سەهــــوەکـــەم دەرچـــووم. تا ساڵـەهــای دوور و درێژیش شەرمم دەکرد ئەم ڕازەم بدرکێنم و بڵێم فلانە عیفریت بووکی خەیاڵی ساواییم بوو. بەڵام دەبێ دان بەوەدا بهێنم کە ئەم خوولیـایـەی شەیـدا بوون [ئـەگـەر تەعبیـرەکە زیادەیی تێدا نەبێ] بۆ باری پێچەوانە هەر لە ئاست ئەم ئافرەتە لێمی بەدەر نەدا: زۆر جاران وەها دەبوو دڵم شتێکی پەسەند دەکرد کە لە دەست هاوڕێیـەکمـدایە گەلێك بەرەژێرترە لەوەی خۆم هەیەتم، یان کەڵــەبـابێکم بە قارەمـان دادەنـا کە لەبـەر زۆر کەڵـەبـابـان هەڵدەهات، هەر جارەش بەهانەیەکی خۆتەفرەدەرم دەدۆزیەوە بۆ ئەوەی ماوەیەکی دوور و درێژ پەنجە لە سەهوەکەم گیر بکەم و لەزەتی لێوەرگرم. یەکەم جارە ئەم ڕازە دەدرکێنم زۆریش لەگەڵ خۆمدا لێك دانەوەم کرووە بۆ دۆزینەوەی هۆی مەیلی وەها نالەبار لە تەمــەنی ساوایی و منــداڵیمــدا بێ ئەوەی بگــەم بە هیـــچ ئەنجــامێــك، لە کەسیشم نەپـرسیـوە ئایـا وەك مەیلی ئەوتـۆیی هەبــووبێ، چونکــە هەتـا مەیلەو ناکـامـل بووم شەرمم دەکـرد منــداڵێ خۆم بە ئاشکـرا کردنی ئەو مەیلەم لەبـەر چاوی برادەر دزێـو بکـەم، دواتـریش مەشغەڵەتی گەورەتر بۆ خۆی دزیمەوە: پشکنینــەوەی شتی ئەوتـۆیی پتـر بەلای کاری (زانـای نەفس)دا دەچێتەوە هەرچەند قسە لێوەکردنی لەلایەن هەرکەسێکەوە بێ چ زەرەری تێــدا نییــە بگـرە لەوانـەیـە سوردیشی هەبێ بەڵکـوو، خواوڕاستان، وتوێژ لێکدی بیستنەوە گرێیەکی دەروونی بکرێتەوە!!

بچمەوە بۆلای ئەو دەست و پاوەنـدانـەی لە منـداڵیمـدا یارمەتی‌دەری ماڵەکەمان بوون لەپێشەوە دەبێ ئەوە بڵێم بەر لەو ساڵانەی دوایی عادەت نەبوو ئافرەتی یاریدەر بە مانگانە و مزەی قەرارداده خزمـەت بکـات. کوردی زاراوەیـەکی هەیـە دەڵێ (نـان وزگ) کە بریـتییـە لە خواردن و لەبـەرکـردن و ناونـاوە خەرجییـەکی سوك، ئەمـە بوو مزەی ئافـرەتێکی بکـەوتـایە ماڵی بێگـانـە. بەڵام وە نییـە هەمـوو جاران ئەو ماڵانـەی ئیشکـەری ئافـرەتیـان دەبێ وەکـو یەکـدی بن لە نەوازشت و بەخشنـدەیی. زاراوەیـەکی دیکـەی کوردی هەیـە لێـرەدا جێی خۆی دەکاتەوە: دەڵێن «فلانەکەس سایە چەورە» بێ دوودڵی و بێ گومان و بێ خۆهەڵکێشان، ماڵی ئێمە لە قەدیمەوە سایە چەور بووە، چونکە هەم بەبـەریـەوە هەبـوە ئەو خەڵـقـەی دەوری لێ دەدەن بە گردوکـۆیی‌یـەوە خەریك بن هەم حیسـابی حە. سقێلیشی لەگەڵ کەسدا نەکردووە.

ئافرەتێکم نەدیتووە هاتبێتە ماڵمان و مابێتەوە نەبووبێتە خاوەن جلك و بەرگی زۆر زەبدندەی بایی گیازی بووك بکات، وەیا پتر لەوەی پێی دەڵێن (لەقەدەرحاڵ) چەکو خشڵی پێکەوە نەنابێ وەیا دەسمایەی کەسابەتی لە پریسکەدا نەبووبێ. ڕاستییەکەی ئەگەر هاتبایە ماڵێکی وەکوو ماڵی ئێمە مانگانەی بەو کۆمەڵە ئافرەتانە بدابـایـە کە هەمیشـە لەگـەڵماندا دەژیان دەبوو بکەوینە سواڵ و سەدەقە: ئیش زۆری‌و بەرپرسیار بوونی گەلێك لایەنی بەئەرك و ناچـار بوون بەهـەڵگـرتنی قورسایی باری نالەباری کۆمەڵایەتی وەهـای دەکـرد کە ماڵـەکـەمـان سەرەڕای ئەوەی هەمیشـە 4 ـ 5 ئافرتمان لەماڵدا هەبێ، جگە لەدایك و پوور و کیژ، دەبوو بۆنان کردن و ساوار کولانـدن و زۆر کاری‌دیکـەی ئەو تۆییش لەلاوە ئافرەتی دیکەی یاریدەدەر بێن و جێ‌بەجێ بکەن.

لە لایەن یاریدەدەری پیاوەوە، ئەم کەسەی ولاغی دەگێرا چ بۆ دارهێنان بێ لەشاخەوە و چ بۆ کاروانچییەتی بێ مانگانەی هەبـوو لەگـەڵ جل وبـەرگـی ساڵانـە، ئەوانـی‌دیکـە مزەی قەرادادەیـان نەبـوو بەڵام هەمیشـە پۆشتـە بوون و خەرجییـان ،نـاونـاوە، دەدرایێ خۆشیـان مەودای مامڵەت و کەسـابەتیان لە پێش ئاچووغ بوو چونکە پێوەندیمان بە دەشت و دەرو کرمانجەوە ڕێی بۆ دەکـردنـەوە پتـر لە بابـایەکی لاوەکی لە سەلەم و کڕین و پێ‌فرۆشتنەوە و ئەو جۆرە مامڵەتانە سوودمەندبن.

خولاسە ئەگەر بۆ خۆشمان لایەنی ئابووریمان لە سەغلەتی‌دا بووبێ یاریدەدەرە کانمان هەمیشە تێرو تەسەڵ بوون، خۆ ئەگەر ئێمە تێر باین ئەوان تێرتر دەبوون.

یاریـدەدەرێـکـی هەرە کۆنـی بەبیـرم بێتـەوە ناوی (مـام ئاوڕەحمـان) بوو: مووی ماش وبـرنـج بووبـوو، کورتـە باڵای ئەسمـەرەی مەیلە و گرژ عەسـەبی بوو بەڵام هەتـا بڵێی ڕوح سووك بوو، کەسیش لەو عەسـەبیـەتـەی زوێـر نەدەبـوو. سێ گوێدرێـژی دەگێـرا بە دارکـەری و کاروانچییـەتی وسـەردانی ملکـان و گوێـزەی دەغـڵ و مێوە وشتی‌دیکەش. وەك دێتەوە بیرم ،کە جارێ زۆریش منداڵ بووم، دەلوو تەبیات بوو. جارێکیان یەك لە پیاوەکان مریشکێك سەردەبرێت پووری گەورەم دەکەوێتە شوبهە لەوەی کە بە پێی شەرع مردار بۆتەوە. چەندی دەکەن لە قسەی خۆی لانادا. ئەهلی مەتبەخ پێیان خەسار بوو مریشکی وەهـا قەڵـەو و ناسـك فڕێ بدرێ: کولانـدیان و لێیان نەخوارد، هەڵیان گرت هەتا مام ئاوڕەحمان لە داران هاتەوە. . کە نانیان لە پێش دانا ڕان و سینگ و قاڵچەی تەواوی مریشکی بەسەرەوە بوو. گوتبووی بە خوای ئەو ماستە مووەکی تێدایە ئەما وەڵلاهی هەزار مووی تێدا بی دەیخۆم.

مام ئاوڕەحمـان نوێـژی نەدەکـرد. جارێکیان ماڵ لە چنارۆك بوون، لە کۆیە بەرەئێوارە دەگەڕایەوە، کە گەیشتە سەر (کانی تووەڕەش)و ولاغی بەردانە ئاوخواردنەوە پێیان گوت ئەگەر نوێژی عصر بکا دوو ئانەی دەدنێ ئەویش بە مامڵەتەکە رازی بوو خێرا دەزنـوێـژی شووشت و نوێـژەکـەی کرد کەچی لێی پەشیمـان بوونەوە وپارەکەیان نەدایێ ئەویش پێی گوتن، واتێ‌دەگەن فێڵتان لێ‌کردووم، دەنا بە حەقی قورئان دەمزانی لێم لە فێڵێن ئەمنیش نە فاتحە و نە تەحیاتم لەو نوێژەدا نەخوێندوە. ڕۆییشتنیشی لە ماڵمان وەکوو خۆی سەیر بوو:

سبـەینـەیـەکی هاوین یاعفتی خوشکـە گەورەم دەبینێ مام ئاوڕەحمـان لێفێکی هیـزاری لەسـەر خۆل ڕاخستـووە یەکێکی جانگیشی بە خۆی‌دا داوە، ئەویش پێی دەڵێ دەبوو جانگەکە

رابخەی و هیزارەکە بە خۆت دا دەی، لەوەوە وەها تۆرا سوێندی خوارد کە یەك دەقیقەی دیکە لەو ماڵە بەسەر نەبا. لەوە بەولاوە مام ئاورەحمانم نەدیتەوە.

یەکێکی دیکـەی زۆر کۆن لەو پیـاوانـەی خزمـەتی باوکمیـان کردووە (صـاڵحی مام عەلاو) بوو. ئەم مرۆیـەوەهـا دڵسـۆزو وەفاکار و بە ئەدەب و لێزان بوو لە خزم خزمتر حیساب دەکرا. لە حکومەت وەزیفەی (مباشر)ی محکمەی هەبوو، ئەوسا باوکیشم قازی بوو ئیتر صاڵح شەوو رۆژ هەر لە خزمەتیدا بوو. لەگەڵ لێهـاتوویىدا خوێنـدەواریش،بوو، یەکێکیش بوو لەو حیکایەت زانانەی دەم و ئاردراوێژ یان بەتام بوو لەوەوە شەوانی زستان دوای بەسـەر چوونی دەمی دیـوەخـانـە ورپیـربوونی دانیشتنی دووەمی خزمـە نزیکـەکـانی وەکـوو مام و مەلا عیـزەت لای باوکم کە هەمیشـە بە شێـوەیـەکی شیـرن و بە تەمـام، چ لەلایـەن قسەی خۆش و نوکتـەو سوحبەتـەوە بێ و چ لەلایـەن شەوچـەرەوە بێ، رادبوێررا، صاڵح رادەسایە حیکایەت خوانی هەتا باوکم دەچووە خەو.

ناونـاوە صاڵـح هەستی رادەگـرت بزانێ باوکم خەوی لێ کەوتـووە یان جارێ بەخـەبـەرە ،ئنجـا ئەگـەر بەدەنگ نەهاتبایە ئەویش دەچوە سەر باری نووستن، واش دەبۆو باوکم دەیگوت: ئێ سالی [زۆر جار پێی دەگوت سالی لە جیاتی صاڵح] دێوی رەش چی کردووەو؟ ئیتـر ئەویش دەکـەوتـەوە سەر حیکـایـەت خوانیەکەی. گەلێك شەوان دانیشتنەکەی دووەمی ئەو کۆمەڵەی لای باوکم دەمانەوە بە خوێندنەوەی داستانەکانی ئەسکەندەر نامە و ئەمیر ئەرسەلان بەسەر دەبرا. وەها دەبوو کە گەیشتمە تەمەنی گوێگرتن لە حیکایەتی بە سەروبەر شەو لای باوکم دەخەوتم.

لە بیرمە جارێکیان صاڵح سەرگورشتەیەکی خۆشی دەگێرایەوە سێ قارەمـانی تێـدا بوون یەکێـان دەریـابر، ئەوی دیکـەیـان ئەستێـرەشنـاس، ناوی سێیـەمیـانم لە بیرنەماوە. صاڵح گوتی، دەریـابر مووێکی خۆی خستـە ناو بەحـرەکەو بەحرەکەو بەحری وشـك کرد. باوکـم بەدەنـگ هات و گوتی دەك زارخـۆش سالی، درۆ وەهـا نەبێ بە کەڵـك نایـە. صاڵح بەبینێـك بێ دەنگ بوو تومـەز بە ئەسپـایی لەبەر خۆیەوە پێکەنینی دەهاتێ شەرمیشی دەکرد ئاشکرای بکات.

لە خوێنـدنـەوەی داستـانـەکانی فارسی مامم سەریشك بوو: وەهـا بە گەرم وگـوڕی و بە شارەزایی و بە پێی نەبـزی رووداو دەنگی خۆی دەبزاوت رۆحی بەبەر داستانەکان دەهێنا.

گەلێـك جار کە دەگـەیشتـە برە شیعـرێـك بە ئاهـەنـگ دەیخـوێنـدنـەوە شەوقێکی دەخستە ئەو دانیشتنە و داستانەو گوێ گرتنەوەوە خەڵقەکە شەو ورۆژی لە بیر دەچۆوە.

یەکێـك لەو برە شیعـرە فارسیـانـەی کە لەو ساوە نەقش بەستووی زەینم بووە ئەمەیە:

ای همچو گل سرخ شکفته رویت
وی همچو گل بنفشه آید بویت
ماهمچو گل زرد دعا گوی توأیم
تا همچو گل سفید گردد مویت

ئەی ئەو کەسەی وەك گوڵی سوور رووت پشکووتووە
وەی ئەو کەسەی وەك گوڵی بنەوشە بێنت دێت
ئێمە وەکوو گوڵی زەرد دوعاگۆی تۆین
تا مووەکانت وەکوو گوڵی سپیان لێ‌دێت

مامم دوای مەرگی خێزانی، فاتمەخان، لە 1939 سەرێ بەسەر ئەو داستانانەدا نەگرت.

صاڵح جارێ لای باوکم بوو ژنی هێنا. لەوە بەولاوە ناوناوە لە ماڵێ ئێمە دەنووست و ناو ناوش دووای بەسەر چوونی کۆڕی دیـوەخـانـە دەچـۆوە ماڵەکەی خۆی، سبەینانیش لەگەڵ بەخەبەر هاتنی ئەهلی ماڵ ئەو دەگەیشتەوە لامان.

لەو دابەی کە پیاوەکانی دیکەش لێ فێر بووبوون ئەوە بوو کە لە دیـوی ماڵـێ جۆرەك راوەسـتـان رادەوەسـتـا هەر لەو دەوەشـایـەوە: هەرگیـز رووەو باوکم نەدەبـوو، لە پەنـا سووچی دیـوارێکی ئەو شوێنـەی باوکمی لێ‌دادەنیشت صاڵـح وەهـا رادەوەستا کە لاشانێکی لە باوکمەوە دیار بێ هەتا مەعلومم بێ حازریشە و نادیاریشە. ئەگەر راوەستانەکەی درێژی خایاندبایە بێ ئەوەی باوکم داوای ئێشێکی لێ بکـات یەکێکی دیکـەی لە

پیاوەکـان لەو جێگـایـەی خۆی ڕادەگـرت بەو ئوسووڵە کە خۆی دایئەنابوو تاکوو دەچوو جغارەیەکی دەکێشاو ئاوێکی دەخواردەوە بابی جغارەکێشانەکەش دادەنیشت بۆ حەسانەوە.

صاڵح لە پێش خزمەتیدا بۆ ئەو سەردەمە بێمانەند بوو: لە دەمی قەڵـەبـاڵـغ بوونی مەجلیسی باوکم، بە درێـژایی کات سەرپەرشتیی پێـداویستی مەجلیسـەکەی دەکرد، هەر خۆیشی سەروبەری چایە لێنان و سەماوەر گوێستنەوە و چایە تێکردن و تاقم ڕێـك خستنـەکـەی دەکـردو کە دەستوپـاوەندی مێوانەکانی باوکیشم لە ڕۆژانی سەردانی حەوێزی و غەفوورییان لە باوکم بە کۆمـەڵ لەگـەڵ ئاغـاکـانیـان دەهاتن صاڵح مەجلیسی ئەوانیشی گەرم ڕادەهێنـاو جغـارە و چایـە و ئاگـری زستـانـان و بەفـراوی هاوینانی بۆ سازدەدان و وەك پەروانە لە عەیب برینی خزمەتی ئەو خەڵقە دەکۆشا و دەجۆشا. هەر لەبیرمە چۆن بە منداڵی حەزم دەکرد شەوان ئەو قەڵەباڵغیە ڕوومان لێ بنێن چونکە لە شەودا پف لە سەمـاوەر کردن گەشـەدارتـر بوو: صاڵـح لەو پف لە سەماوەرکردنە وەها شارەزا و دەسەڵاتدار بوو بوو کە بە دەستی ڕاستی قۆریـەی لەسـەر سەمـاوەر هەڵـدەگـرت و پەنجـەو لەپی چەپەی دەکردە بازنە بە دەوری زارکی سەماوەرەوە و لە قووڵایی سیەکانیەوە ئەو پفە بەهێزەی لە دەروونی پڕ ئاگری ئاتەشخانەکە دەکـرد یەك لوولـە بڵێسـە و هەزاران پریشـك و گەردەلـوولێك لە خۆڵەمیشی پۆلوە ئاگرەکان بەبن ونێوان کونەکانی پەنجەرە ڕەنگی ژێـر ئاتـەشخـانـەکەدا بە قرچ وهۆڕ ئەو دەورووبەرەی دادەگرت یەك دیمەنی وەها جوان و ڕەنگینی بەبەر چاودا تێدەپەڕاند کە وا بەدڵ چاوە چاوی ئەو دەمـە دەبـووم جارێکی دیکـەش ئاگـری ئاتەشخانە کزبێتەوە و خۆڵەمێشی لێبنیشێ و صاڵح پفێکی پێدا بکـاتـەوە.. بێ گومـان و بێ مەبـەست دەڵێم هەرگیـز نەمـدیت کەس بەقەدەر صاڵح بە دەوری سەماوەرەوە شیرن بێ. گەیاندنی سەماوەرەکەش لە ماڵەوە بۆ دیوەخانە خۆی لە خۆیدا کارێکی ئەستەم بوو: کە چایە پێ دەگەییشت و ئاوی سەماوەر دەکەوتەوە کوڵ صاڵح بە دەستی ڕاستـەی قوریـەیـەکی عەجەمی گەورەی دیوەخانەیی پڕ لە چایە هەڵدەگرت و دەبوو پەنجەش لە قوڵپی ڕاستەی سەماوەرەکە گیر بکات و دەستی چەپەشی قوڵپی چەپە بگرێت و ئەو قوریە و سەماوەرەی پڕ لە چایە و ئاو بە قورسایی خۆیـانـەوە بەرز کاتـەوە تا لە کەمـەری تێ هەڵـدەکشێت و بە پێپلکەی قادرماندا سەرکەوێت و پێچە دەورە لە بانێکی 70 ـ 80 مەتری بکات و بە خێرایی و هەنگاوی لەسەر یەك و ڕێك، بە سەلامەتی، بارەکەی بگەیەنێتە مەجلیسی پیاوان. پێی کەمایەتی بوو، ئەو قوریە قورسە بە یەکێکی دیکە هەڵگرێت. سەماوەرەکە مابـوو لە ماڵـمـان و هاتـە بەغـداش لەگـەڵمان، هەتا دوو ـ سێ مانـگ پێـشـی ئەم نووسینـە [1985/7/28] لە هیـچـە و بێسەبەب دۆڕاندمان: من لەسەفەردا بووم، نەجیبەی خوشکم بە عادەتی خۆی لە کۆیێ لە ماڵی کاك مەجیدی ئامۆزام بوو، موحـەمـەدی کورم وەتـەنـگ دێت لەو هەمـوو ئەسبابی شڕە و بێکـەلکـەی لە ژوورەکـان و لەسـەربـانـان و لەسـەر قادرمـان کەڵەکەیان کردووەو هەرەوەزی لێکردن و هەمووی ڕاگوێستن بۆ بەردەگەی ماڵەوە تا ئۆتۆمۆبیلی (امانة العاصمة) کە لێی نووسراوە (اعتن بنظـافـة مدینتـك) هات و کۆمـەڵە شڕەی بارکرد. کە من گەڕامـەوە بەغـدا ماڵـەکـەمـان پاك کرابـۆوە، لەو بەینەش خەبەر گەییشتە کۆیێ کە وا خەریکی ماڵ پاك کردنەوەن لە بەغدا ئیتر بە هەڵـەداوان نەجیبـەی خوشکم تەلـەفۆنی بۆ کردم ئاگـادار بە لەوەی ئەو سەماوەرە بە نرخە و مێژوویی‌یە لەگەڵ شڕ ە فڕێ نەدرێ.

بەڵام بەداخـەوە کار لەکـار ترازا بوو سەمـاوەر بۆ زبڵخـانـەی (مـدینـة السـلام) ڕاپێچەك درابوو. لە فەقەرەی سەماوەران ئەمە دووەم جارە دەچینە خەسارێ: سەماوەرێکی‌دیکەی زەردی، مام ناوەنجی لە ماڵمـان هەبـوو بە ئەسـڵ لە حاجی بەکـراغـاوە بە میـراتی کچێکی کەوتبـوە لای ئێمـە. وەهـا ڕوییشتبـوو کە ئەمە یەکەم سەماوەرە هاتۆتە کۆیێ.

دیـان بەداخەوە ئەویش بە جۆرێکی کە نازانم چۆناوچۆنی بوو فۆتا و ون بوو..

مام عەلاوی باوکی صاڵح کەرکووکی بوو لە کۆیێ نیشتەجێ بوو، دوو کوڕی دیکـەشی هەبـوون، محمـد و رفعت بەزۆری ژیانیان لە دەوری مەحکەمە بە عەرزوحاڵ نووسین بردەسەر و پێوەی دەژیان. صاڵح لامان بوو تاکوو باوکم لە قازییەتی بوو،

ئەوســاش صالـح داوای کردواز وەزیفــەی موبـاشیـری بهێنێ، باوکم لێی نەســەلمـانـد و لەســەر وەزیفـەکـەی خۆی هێشتـەوە بەڵام پێوەندیی پێمانەوە هەرگیز نەپچڕا، دواتریش کە من گەورە بووم برادەرێکی نزیکم بوو هەتا بشڵێی خۆشم دەویست و لێی ئەمین بووم: ڕۆژێك لە ڕۆژان ڕووی نەدا بابی سەری دەزری دڵم گەردی لێ بگرێ. هاوینان لە چنارۆك سەردانی دەکردین بابی ئەوەی بتوانێ ئیجازەی بۆ وەربگرێ لە مەحکەمە. داخم ناچێ دووچاری نەساغی سیل بوو و لێی ڕزگار نەبوو. دوای خۆی ماڵ و منـداڵی چوونــەوە بۆ کەرکــووك، کورەگــەورەی ناوی عیززەددین بوو، ڕێك نەکەوتەوە دوای ڕۆیشتنیان بۆ کەرکووك بی‌بینمەوە.

لەگــەڵ صالـح کورە پوورێکی خۆی، حەمـەدەمین، خزمـەتی باوکـمـی دەکـرد. نەخـتـێـك گوێـی‌گران بوو ناونـاوە لە وەڵام دانـەوە دەوەخـرا لەبـەر نەبیستن، ئەویش لە سنووری دەسەڵاتی خۆی هەموو ئاکارەکانی صالحی پێوە دیار بوو. ئەمیان زۆر بە جحێڵی مرد.

عومەری پوور بەگی لە منداڵییەوە، بەر لەوەی منیش هەبم، بە هۆی دایکـیـیــەوە کە دانیـشتــووی گەرەکمـــان و لە ماڵی (یـاخـەجیـج) ئامۆزای باوکم دەژیـا، پێوەندیی بە ماڵی ئێمەو ماڵی مامەوە هەبوو بەکەم دیمەنی کە بەبیرمدا دێتەوە ئەوەیە کە مامزی بۆ کاك مقتدر بەخێو دەکرد و بەزۆری لەگەڵ ئەودا بوو. مامزەکـە وەهـا ڕسکـا بوو، لە عومەر بەولاوە، کەس نەی‌دەوێرا لێی نزیك ببێتەوە، بەڵام وەکوو توولە بەدوا عومەر دەکەوت و لێی جودا نەدەبۆوە. ئەگەر عومەر بۆ کارێك بەلایەکدا ڕوویی با مامــزەکــەی بە پەتێکی ئەستــوور لە لەوحـەداری گەورە یان لە سینگی مەحکەم دەبەستەوە دەنا کەس نەی‌دەوێرا سەر دەرێنێ لە ترسی ئەو دوو قۆچــە تیــژە و شان و ملی وەك گاجـووتی. زۆر جاران کەتینی دەدایە خۆی لەوحەداری بەدوا خۆیدا ڕادەکێشا و وەك گامێش دەی‌مرقاند.

کاك مقتدر بەزۆری کە بانگی عومەری دەکرد بە عادەتی قسە نەستـەقـە شەقـو پەقـەکـانی خۆی دەی‌گـوت: عومەریلان برای گوجیلان داکی پشیلان.

پووربـەگی، دایکی عومـەر، لە کوردستـانی تورکیاوە لەگەڵ مێـردەکـەی (هـدایت) ناو کەوتبـوە کۆیێ: ئافـرەتێکی کورتیلەی خڕوپڕ بوو. لەهجەی لە ئاخاوتندا شێوەیەکی سەربەخۆی هەبوو لە هیـچ لەهجـەیـەکی کوردیی بیستـراوی نەدەکـرد. سەرەتای قسـانی لە جیـاتی (دەڵێم) بە (ئـەبێم) دەستی پێ‌دەکـرد وەکـوو ئاخێوەری خۆشناوەتی. بە ئاوریشمی دەگوت ئارمووش.

شەوێکیان دز پارێز بۆ ئەو ماڵە دەبا کە پوور بەگی لێ‌بوو. کژ هاوین و خەڵق لەســەر بانـان بوون، پووربـەگی لێی بەخـەبـەر دێـت و دەنگـی دەدات دزەش هەڵـدێ. دواتــر گوێـم لێ بوو حیکـایـەتی بۆ خەڵقـەکـە دەگێـڕایـەوە و باسی دزەکـەی دەکـرد دەیگــوت: ئەی‌ڕۆ، ئی دەزلــە بوو. ئێـمـەی منـداڵ ئەوســا نەماندەزانی (ئی دەزلە بوو) واتای چییە پێمان وەها بوو ئەویش شێـوە مەتـەڵـە لەوانـەی زمانی پێ‌تاقی دەکرێتەوە وەکوو (ئەوبەرە شرەی لووس ڕایـەخـە)یـان قسـەی بێ واتـای وەکــوو (قسنستنبکتکنفتمـوهـا)ی ناو فەقێیـان یان لەگـەپی شەوانـە کە دەگـوترا (گـەنمـە نە دوو دوو دوو بونجە دوو دوو دوو) ئەو (دوو دوو)ەش وەها دەردەبرا وەك کە لە کاتی دان ڕۆکردن مریشکی پێ بانگ دەکرێ.

پووربــەگـی زۆر حیکـایـەتی کورتیلەی بۆ دەکـردین چ، سەرگورشتە بایە و چ باسی ژیان و سەفەری خۆی و مێردەکەی و عومەر بایە لە ماردین و خەرپۆوت و ئەو شوێنانەوە بە مووسڵ و هەولێردا بۆ کۆیێ. کە گەیشتمە تەمەنێك سەرەدەری لە جوغرافیا بکـەم پێم وابـوو پووربـەگی کە دەڵێ (لـە شەتی مراد پەڕینەوە) سەهوو لە ناوی (فرات) دەکات کەچی (مراد) خۆی بەڕاستی کەرتێکی فراتــە. لەو حیکـایـەتـە کورتیـلانـەی بۆی دەکـردین ئەوەنـدەم لە بیـرمـاوە کە کەڵـەبـاب و مێروو لەسەر پەنیر بە شەڕ دێن و کەڵـەبــاب دەنـــدووك لە چاوی مێــروو دەدات و زەدەی دەکات، شەرع دەبەنە لای کوندەبۆ، مێروو شکاتەکە دەکات و دەڵێ: کوندی لەسەر سندی، ئەویش دەڵێ: جێگەممە. مێروو دەڵێ: شرعان دەپرسی؟ کوند دەڵێ: پیشەممە. مێروو دەڵێ: ماڵم ماشت. پێی دەڵێتەوە خاوێنیت کرد. مێروو دەڵێ: سەلکە پەنیرەکم دیتەوە. دەڵێ: ماڵداریت کرد. مێروو دەڵێ: لە بن

تلیانەیەکم دانا. دەڵێ: تاقەتیت کر.. لەوە بەولاوە چی‌دیکەم بەبیر نەماوە و نازانم کەڵەباب و مێروو چۆناوچۆنی لەو شەرعە بوونەوە.

دەیانگێڕایەوە کە عومەر تازە لەبەر خوێندنی مەکتەب داندرا بوو، شەوێ موتاڵای دەرسەکانی دەکردو درێژەی دەدایێ، دایکی بە لەهجەی خۆی پێی دەگوت: ڕۆڵە حومەرە خەتەکی وێرا بینە و یەکی وێرا بینە و چرایەکە وەکوژێنە دایك لە خەیاڵی نەوتی چراکە بوو بەخەسار نەچێ، چاکیشی بۆ چووبوو چونکە عومەر لەوانە نەبوو بە خوێندنەوە دابین بێ. مەخلوقێکی بزۆزی ناراحەت بوو هەر چەند لە دوو خاڵەوە زۆر بێ‌عەیب بوو: هەتا بڵێی دەسخاوێن بوو، قەت بەدزیەوە دەنکە ترێیەکی نەخستۆتە زاریەوە.

هەتا بشڵێی لە ئەمروگوێ‌دا بوو، لە ڕووی لە خۆگەورەتران هەڵ نەدەگەڕایەوە.

کەتنێکی کرد.... هەڵات بۆ پژدەر، دوو سێ ساڵان لە سندوڵان لای شێخ حەسەن و شێخ حوسێن مایەوە. دوای ئەوەی کەتنەکەی لێ بەسەر چوو هاتەوە، عومەر بەشێوەی پژدەر دەئاخاوت، ئەو لە هجەیە لەگەڵیدا ژییا تا مردن بەڵام وردە وردەیەکیش بەلای ئاخاوتنی کۆیەدا دەهاتەوە. پووربەگی بریاری دا ژن بۆ کوری بهێنێ: کچێکی ڕووسووری، هەتا بڵێی بە حەیا و بێ‌دەنگ و بێ سرکە و کورکەی بۆ هێنا. شەوێکیان دەوری نوێژی عیشا کۆمەڵە ژنێکی گەرەکی خۆمان و لەشکرێکیش لە منداڵی ئەو ناوە، منیان لەگەڵدا، چووین و لە گەرەکی قەڵاتەوە بووکمان گوێستەوە بۆ عومەر. ئێستاش نازانم وەها ڕێك کەوت یان کێ وەهای ڕێك بەخست هەرکە بووك پێی لە دەرەوەی ماڵەوەی ناو کەوتە نێوان ئافرەتانی گەرەکەی خۆمان ئەو هەموو منداڵە بە چەپڵە ڕیزان تێیان هەڵکرد، ئەمجا چۆن تێ هەڵکردنێك (هە تلیلینجان هەتلیلینجان، زاوا کەچەڵ بووك باینجان..) یەك بین و یەك نەوا ئەم چەپڵەکوتانە و دور قەڵێشییەی بەخێر هێنانی بووك بەردەوام بوو هەتا بووکمان بەستایە ماڵە کاوڵەکەی مێردە نا موبارەکەکەی. دەسا نە ئەو دەمە و نە بەهیچ وەختێك و نە ئێستاکەش زانیم مانای چی: هەتلیلینجان! ئەرێ ئێوە کەهتان دەیزانێ؟

داستانی عومەر کۆتایی بۆ نییە، لە کورتی دەی‌برمەوە و دەڵێم: عومەر مرۆیەکی دەسخاوێنی، تەنبەڵی، درۆزنی، بەوەفا و مردەی وڵاغە بەرزە بوو. لە نموونەی شەیدا بوونی بۆ سواریی وڵاغە بەرزە لە نێو چەندین نموونەدا ئەمەیان بۆ خوێنەر دەگێڕمەوە: جارێکیان، سەرەتای هاوین بوو مامم عومەری نارده پێبازۆك بۆ لای مام سلێمانی وەکیلی خۆی کە هەندێك دەغڵی بۆ بفرۆشێ و پارەکەی بۆ بنێرێ بە عومەردا. کوری گۆنگەران کاکە عومەر یەکسەر چووە لای کوێخا محەمەدی کوێخای پێبازۆك و سەلامی مامی پێ‌ڕاگەیاند و گوتبووی کاکم (مەبەستی مامەیە) منی ناردووە بۆ لای تۆ ئەسپە بۆرەی بۆ بنێری، سەفەری پژدەری هاتۆتە پێش لە خزمەت کاکیدا و زۆریش بە پەلەیە ئەگەر ئەمرۆکەی وڵاغ نەگەیەنمێ بەجێ دەمێنێ.

کوێخا محەمەدیش پیاوێکی بەرێوجێ و ئەوسا خاوەن ئەسپ و مایینی نایاب بوو، گوتبووی عومەر، دەبوو بۆ جاری وەها ئەمنیش بە پیاو بخوێننەوە و لێم بگێرنەوە ئەمما ئەوە ئەسپە بۆرە و حەز دەکەی بێ‌تۆپێنە.. عومەر لە وێوە بە سواری یەکسەر هاتەوە بۆ کۆیێ و لە هەمووی بەغار ئەسپەکەی هێنا لە دەشتی (شەوگێر) هاتوچۆ بە ئەسپەکە دەکات و بە ناو کێڵە قەبرانیدا تاو دەدات، کێڵێك بەینی هەردوو دەستانی شەق کردبوو. کە گەیشتەوە بەر دەرگەی ماڵی مامم ئەسپ لە خوێندا سوور بووبوو. مامم بەرێکەوت ئەسپەکەو عومەری دیت بەر لەوەی لە دەرگەی دەرەوە بە ژوور کەوێ، زانی کاکە عومەر فەتحێکی کردووە نەیهێشت بێتە ژوورەوە هەر لە بەر دەرگە لێی پرسی چی ڕووی داوە ئەویش بەڕاشکاوی لە ئەنباری درۆیان لا گۆلمێك قسەی لووس و لێکی هەڵڕشت و گوتی: چوومە لای سلێمان هەر خۆیشی تێ‌نەگەیاندم ئەمنیش دەمزانی پارەت لزوومە چوومە لای کوێخا محمد و وەزعم تێگەیاند گوتی لەو دەمەدا چ پارەم نییە کە وەهاش پەك لەسەر پارە کەوتبێ ئەسپە بۆرە قوربانی کاکە شێخ بێ (مەبەست مامم شێخ نوورەددینە) با بێ‌فرۆشێ، منیش لەسەر تەکلیفی خۆی بۆم هێنای.

سەیـر ئەوەیـە، سەد کەتنی ئەوتـۆیی دەکـرد و لەبـەر چاوان نەدەکەوت: ڕاستییەکەی بەدڵ دڵسۆز و جانفیدا بوو بۆ ماڵی ئێمە و ماڵی مامم.. دواتر بوو بە پۆستەچی لە نێوان کۆیە و ڕانیە، مانگـی ولاغێکی سەکـەت دەکـرد، هەنـدەی ولاغ بە پارەی پووربەگی کری ئیفلاسی پێکرد - ناوناوە منداڵێکی دەفرۆشت. هەتا مردن نەیحەساندەوە نەحەسایەوە.

یەکێـک لەو چیهـرە پاك و خۆشـەویستـانـەی کە لەگـەڵ یادکردنەوەی کزەم لە جەرگەوە دێت بۆ خۆی و مەرگی ناکامی، حەمـەدی نەجـیـم ئاغـای غەفـووری بوو، کەوا بێ ئەوەی (خوانەخواستە) ناوی خزمەتکاری لێبێ بە جان و دڵ خزمەتی باوکم و مەجلیسی باوکمی دەکرد. لە ماڵەوە وەکوو کوڕی باوکم حیسـاب دەکـرا چ تەقیـە و پەردە لە بەینـدا نەمابوو، ئەویش بە جۆرێـك چالاك بوو لە جێبـەجێ کردنی هەرچی پێـویستی خزمـەتی دیـوەخـانـەو مێـوان بێ دەتگوت خۆراکی گیانی خۆی جێبەجێ دەکات. بەر لەو کوڕێکی حاجی تەهای جیرانمان، کە ناوی ئەحمەد بووە و من بەبیرمدا نایەت و ڕەنگە پێش ئەوەی من پێ لەم دنیایە بنێم ئەو ماڵاوایی لێکردبێ، ئەویش بۆ باوکم لەخـۆ بووردوو بووە بە جۆرێـك کە چەنـدێکی باسی دەهـات باوکم خەفەتێکی نوێی بۆ دەخوارد. حەمەدی نەجیم ئاغا زۆر بەشلکی و جحێڵی جوانـەمـەرگ بوو. هەر لە هەوەڵـەوە ڕەنگی زەردباوی نەساغیەکی نادیاری لە ڕوودا ئاشکرا بوو بەڵام کە من دەمدیت بەو جلکە شیکە خاوێنەی لەبەری دەکرد و بەو ڕەوتی قەشەنگی جحێڵانەی و بەو هەموو نەزاکەت و نەجابەتەی کە بە خزمەتی باوکمەوە خەریك دەبوو نموونەی مرۆیەکی فریشتە ئاکار بوو.. سەد هەزار ڕەحمەت لە گیانی پاکی.

لە ناوتـوێـژی قسـانـدا دەمـەوێ بە خوێنـەر ڕابگەیەنم، ئەو کەسـەی بۆی ڕێـك بکـەوێ بە هۆی پێـوەندی هەمەچەشنەی بە خەڵقـەوە ژیـانێکی بەسـەر و سەدا وهـاتـوبـات و ڕەنگاوڕەنگ و تێکـەولێکـە و بێنـە وبـەرە ڕابـوێـری لە زۆر ڕووەوە جۆری بەسـەربـردن و مامڵەت کردنی لەگـەڵ بوونـەوەردا جودا دەبێ لە کەسێکی بە باریکە ڕێگەی گوزەرانی خێزانییەوە لە چارچێوەی فەرمانی دەستووره کورتە بەرو تەنگەبەر و تەسك پێوی (لە ماڵەوە بۆ بازار و لەوێـوە بۆ مزگـەوت و لە مزگـەوتـەوە بۆ بازار و ماڵـەوە) مەیدانی کۆمەڵایەتی تێپەڕێنێ: مرۆی عادەتی کە باوکی دەمرێ خێـرا لە دابـەش کردنی میـراتـەکـەی دەبێتـەوەو دارێك بە نێوان خۆی و براکەیدا دەهێنێ و قۆزاغەی دووره پارێزی بە دەوری خۆیەوە دەتەنێ و دەبێتە خاوەن چاکەو خراپەی خۆی تا ئەوەی ئەگەر هێلکەی مریشکی جیرانی بە هەڵە بکەوێتە ماڵەکەیەوە لە حیسابدا بەدەر دەداتەوە، هێلکە مریشکی ئەویش کە کەوتە ژێر مریشکی جیرانیەوە کەڵێن دەکەوێتە لێکدانەوەیەوە. من هەرچەند لەوەتەی هۆشم بە سەختی و زەحمەتیی گوزەران شکاوە حەزم کردووە خاوەن کیسـە وخـەرمـان و مشـتـاغی خۆم بم، هەمیشـە ئەسـیـری وەزعـێـك بووم کە مڵکـی میـراتـم لە حاجی مەلا ئەسعـەدی باوکی باپیـرمـەوە بە شەراکـەتی هەمـوو جەلیزادان لە دەسـت و پێـم ئالاوە، هەر وەهـاش باوکم ئەو زەحمـەتییـەی هەڵگـرتـووە. لە مڵك بگـەڕێ و بادەوە سەر وەزعی مزگـەوت و فەقێ و فەرمانی بەربار بوونی ئەرکی ئەو شتەی بە زاراوە پێی دەڵێن (براگەورەیی!!).. لزوم نابینم بەدووا خورد کردنەوەی ئەو هەمـوو لایـەنـانـەی کە موعـادەلە نادروست و لەنگەر بەزیوەکەی (ئـەرکی زۆر و داهـاتیکـەم) بە مل بنـەمـاڵـەیەکی وەکوو ماڵی مەلای گەورەیدا دەهێنێ بۆ ئەوەی لە خوێنەری ڕوون بکەمەوە کە باری وەهـا نالـەبـار لە ناوجغـزی کەسب و گوزەرانێکـدا کە سنووری پشکی خاوەنەکەی لە مڵك و ماڵدا تێکەڵ بە حیسابێك بووە چ سەروبەری دیارنەبێ، گرفت و بەرهەڵست و دوشمنایەتی جیـرانی بەهێـزو خاوەن عەشیـرەت و چەکی زۆر و بە نفـوز لە حکومەتیش بە درێژایی ڕۆژگار بینە قاقەی حەسانەوە و هەناسە هەڵێنانی خۆشیی لێگرتبێ:

اذا قمت من باغ عثرت بمعتدى - احمد شوقي

له زالمێـك هەڵـدەستمـەوە، له دەسدرێژ کەرێك هەڵ دەئەنگووم
ئا لەو بارەدا که دوشمنایەتی کردن لەسەر ساڵانەی داهاتێك که بەشی مەسرەفی نیـو مانگت نەکـا ناچـار بیت شەوانه پاسی ماڵەکەت بەو هێنده تفەنگه و بەو هێنده زەلامی پاس کردووی نەخەوتوو بکەیت. . . ئا لەو گۆنگەره مزرەدا دەستەیەك له ژن و پیـاو که زاراوەی بێئینسـاف ناوی خزمـەتکـاریان لێ دەنێ بۆت جانفیـدا بن و له ناگـزووری نه سلەمێنـەوەو ئەرکی قورست بو هەڵبگـرن و بەخـەشت نەگـرن به زەلیـل گیـری سەرت پێ دانـەوێنن بۆ هیـچ دڵخـواز، یان پێـداویستی خۆیـان، بەڵکو له خۆشیو ترشی رازیبن بەوەی هەمیشـه دووای تێربوونی مێوان و ئەم و ئەو دەست بۆ پاروو درێژ بکەن، تۆ بڵێ مرۆیەکی یەك تۆسکـاڵ ویـژدانی هەبێ و هەستی مەردایـەتی له خۆیدا شك ببات به چ چاوێك سەیری ئەو له خۆ بووردووانه بکات؟ ئەمانه (دەست و پێ و خزمەتکار)ن یان گرێی بڕبڕەی خانەوادەن؟ من هەروەك دەمـدیت ماڵـەکـەمـان له سەردەمی باوکمـەوە درێـژەی دەکێشا بۆ گەلێك ماڵی دەر و جیران و کەس و ناسیاو تا ئەوەی نیوەڕۆیەکیان دیتم مەتبەخچی سێزده, منداڵ به دوورەیەوە قاپ

بەپ و پاروو له زارن، لەوانـەشی تەنهـا یەکێکیـان منداڵی ماڵی خۆمـان بوو، هەروەهـاش خزمـایـەتی نەسەبی و جەلیزادەییم به درێژایی هەموو رۆژگارم له خزمانەوە پەریوەتەوە بۆ دەیان و پتر له دەیـان ژن و پیـاوی دڵسـۆزی بێعـەیبی بێ تەمـاعی خۆ له بیرکردوو که وا گەلێك بەولای خزمایەتییەوە مەیدانی یەك دڵی و یەك هێـوایی و یەك بەرژەوەنـدییـان بڕیـوە لەگـەڵمـاندا کەسێکی ژیانی سادەی یەك ڕێگەی یەك ئاهەنگی بێ لك و پۆپ و بێ ڕەگە و ڕیشەی بڵاو ڕابوێرێ، به عادەت، عەیارەیەکی تەسك

پێوی کەم قوولایی بەکاردێنێ له هەڵسەنگاندنی چاکه و خراپەو ڕەوایی و نارەوایی‌ی دیـارده کۆمـەڵایـەتیـەکـان، ئنجا دەشێ بەو پەڕی ڕاشکـاوییـەوە بڕیـار بدا دژی پەیـدابـوونی پێوەندی نێوان خەڵق که گەوره و چووکـەیی و خوارووژووری تێـدابێ، کەچی ئاگای له خۆی نییه له دەمی داخوازی بەرژەوەندا ڕازییه نازی کادری حیـزبی و پۆلیـسی سەرجـادان و معـاونی پۆلیس و قائممقم و حاکم و کوێخای گەڕەك و دەیان کەسیدیکه ڕابگرێ هەتـا دەتـوانێ دوکـانێکی بچـووکی نازانم چۆناوچۆنی بکاتەوه و دوو سۆبەی نەوت و سێ تەلەفزیۆنی تێدا بفرۆشێ. . ئاخۆ ئەو کەسـه دەبێ چ بڵێ ئەگـەر له نزیکـەوه ببینێ بابـایـەکی خۆم ئاسـایی که نه ئاغـاو نه زۆردار و نه مڵکـداری گەوره بووم له موراجـەعـەی لادێییـەکی مەیلەو بێگانه بەخۆم، بایی قازانجی ئەو دوو سۆبەیه و ئەو سێ تەلەفزیۆنەم به ئەرکەوه به قوربانی ئەو موراجەعەیه کردووه؟ من ناڵێم خەڵق هەمووی یەك ئاکار و یەك ڕەووشته: من ئەوەنده دەڵێم، نابێ وەها بەسەهوودا چووبین که لەسەری زمانەوه هەموو پێوەندییەکی کۆمەڵایەتی تاوانبار بکەین هەر چونکـه لەگـەڵ پێـوانـەی قەنـاعـەتمان یان فەلسەفەمان یان بەرنامەی حیزبمان ڕێك ناکەوێ، ئنجا پاشدانیش بەپێوەندی‌ی وەها لەنگەر بەزیوی چەوتوچوێر ڕازی بین کەوا لەچاو پێوەندییه کۆنەکان دەبێ بڵێین سەد ڕەحمەت له کفن دزی پێشوو!! بۆیەیه من که دێم یادی ئەو مرۆیـه له خۆ بووردووانـه دەکـەمـەوه و حەسـرەتیـان بۆ هەڵـدەکێشم سۆزێـك دەمبزێوێ چ فەرقی نەبێ لەگەڵ ئەو هەستەی که نەدیتن و نەبیستنی خوشکێکم له ماوەی چوارده ساڵدا زامدارم دەکات.

ئافرەتێکی لەوانەی زۆر پێش چوونه مەکتەبم به ماڵی ئێمه و ماڵی مامم ئۆگری گرتبوو ناوی زینەبی شەدەلار بوو. ئەو ئافرەته که من گەییشتمـه تەمـەنێـك دەرکی شتـان بکـەم دەتگـوت له هێـوێنی دڵ فەراحی و بێ غەمی و (دنیـاگـمـره و ربیـع و موت مامش) خولقا بوو. هەر مەجلسێکی ئافرەتان ئەو زینەبەی لێبایه پەستی و مۆنی پێوه نەدەما. له ماڵی ئێمه شووی‌کرد به پیاوێکی خۆمان که له پلەی خزمایەتی دادەندرا. زۆر بەداخەوه، بەسەر یەکەم منداڵیدا جوانه مەرگە بوو، هەر له ماڵی ئێمه. . دکتۆر صلاح [سووریەیی] زۆر دۆستی باوکم بوو چی له توانای بوو بۆ ڕزگـارکـردنی ئەو ئافـرەتـه به خەرجیدا، تەنـانـەت، به دەستی خۆی، بەعـەمليـەتی جراحی، منـداڵـەکەی به مردوویی بوواند

کچی بێ سوود بوو. ئەگەر بڵێم لەو ماوەیەدا کە ژان زۆری بێ کرد تا ئەو دەمەی دڵی ڕاوەستا، دکتۆر صلاح بە شکڵی دایم بە سەراسوڕیی بوو ڕاستییەکی بێ فێڵم گوتووە. ئەگەر لە ماڵی خۆی بایە هەرگیز ئەو هەموو پێوە خەریک بوونەی بەخۆیەوە نەدەدیت.. لە بیرمە ئافرەتان وەکوو پوورە هەنگ تێی ئاڵابوون و کە مردیش چۆن شینێکیان بۆ گێڕا.

لزوم نابینم چی‌دیکە بە سەربەخۆیی باسی تاک تاکی ئەو کۆمەڵە ژن و پیاوە. بکەم: چەندی بەدەم گەشتی ژیانمەوە هەڵکەوت داخوازی لێ‌کردم بە پێی پێویست بۆ تاک تاکیان دەچمەوە.

دیمەنێکی ناپەسەندی ئەو دەمانەی کە جارێ نەگەیشتبوومە تەمەنی خوێندن، دواتریش بۆ ماوەیەکی بەمەودا بەردەوام بوو مەشقەڵی ئاگری خەرمانان بوو کە لە زۆر شەوانی هاویندا دەشتی کۆیەی دەکردە چراخان:

دوشمنایەتیە کۆنینەکەی نێوان حەوێزی و غەفووریان لەو ساڵانەدا مەلا حەوێزاغای حەسەناغای غەفووری‌و جەلالاغای حاجی ئەسعەداغای حەوێزی بۆخۆی تەرخان و خەریک کردبوو. بۆ منی منداڵ کاری بەدی نادیاری خراپەی یەکدی کردنیان لەوانە نەبوون هەستیان پێ‌بکەم: ئەوەی سەرنجی چاوی نیوە بیناشی ڕادەکێشا (ئاگربازی) یەکەی خەرمان سووتاندنی شەوگار بوو کە وا جگە لە بڵێسە سوورە گەشە دووکەڵاوییەکانی، هەرچی ئادگاری دڕندەیی و بێ‌ڕەحمی و بێ هۆشیش هەیە پێوەی دیار بوو. هەموو شەوێک بەو کارە نافرەجایەیانەوە زەرەرێکی قورسیان لە خۆیان و پتریش، لەو سەپانە هەناسەساردانە دەدا کە ڕەنجی کزێکی کەسابەتی سەرلەبەریان دەچووە هیچە چونکە سەپان لە سەرەتای دروێنەوە خۆی و گوزەرانی لە قەبەڵ ئەو دەغڵە دەکات و هیچ داهاتێکی‌دیکە شک نابات بەتەمای بێت تا خەرمان هەڵدەگێرێن و کێشەی کایەکەشی تەواو دەبێت کەوا بەزۆری هەتا مانگی ئەیلوول دەخایێنێ، لەوە بەولاوە سەپانەکە دەکەوێتە پەلەکوتکەی کەسابەتێکی دیکە، ڕەنگە دەستیشی نەکەوێ. وەک لە بیرمە ئەو دوشمنایەتییەی نێوان حەوێزاغا و جەلالاغا تەشەنەی نەکرد بۆ هەردوو بنەماڵەکە، بەڵکوو تەنها ئەو دوو کەڵەشێرەی لە یەکدی گیف دەکردەوە: هەرچی جەمیلاغای سەرۆکی حەوێزییان و براگەورەی جەلالاغا بوو نە تەبیاتی لە هەرا و بگرەبەردە بوو نە وەزعی تایبەتی خۆیشی کە قائیممقام بوو لێی دەسەلماند خەریکی شەڕەگەڕەکێ بێ، کاکە زیادی حەماغاش لە تەمەنێکدا نەبوو ڕابسێتە کاری وەها بەدئاکار دواتریش کە چەپ وراستی خۆی ناسی ڕێگەی ئەوتۆیی نەگرتەبەر بەپێچەوانەوە بەلای بزووتنەوەی کوردایەتی و نیشتمانیدا بۆوە هەتا بوو بە یەکێکی ناودار لە کوردایەتی و لە ئاشتی‌خوازی [چەند جار نامەی بۆ هاتووە لە سەرۆکی بزووتنەوەی ئاشتی‌خوازی جیهانی، نامەکان من دەمخوێندنەوە بۆی..]

لەمەش بترازێ کاکە زیاد خوارزای جەمیلاغا بوو، مەلا ئەحمەداغای سمایلاغاش کە ئامۆزای حەماغا بوو هەر زاوای جەمیلاغا بوو: لەوەوە دەماری ئەو پێوەندییە کاری دەکردەسەر

ڕەفتاری هەر دوو لایان بەرانبەر بەیەکتر. بەرەی ماڵی سلێماناغاش [کە غەفووری بوون] بە براگەورەیی مەلا ئەحمەداغای سلێماناغا پتر ئاغای سەر بەرماڵ بوون تا ئەوەی وەکوو دۆن کیشۆت لەگەڵ (ئاشی با، یان ئاشی ئاگر) شەڕە شەپڵتە بکەن. سەرت نەیەشێنم جووتە کەڵەشێری سەروپۆپنە بەخوێنی پەڕو باڵ فش هەڵماو لەو ناوەدا دوو ئاکتەری سەرشانۆی ئەو ئاگربازییە بوون بە خۆیان و دەستوپاوەندی خۆیانەوە. ڕاستییەکەی ناتوانم لێرەدا وەڵامی پرسیارێک بدەمەوە لە خۆمی بکەم و بڵێم: لەو دەمانەدا کە جەمیلاغا جارێ قائیممقام بوو بۆچی بێ‌تەرەفانە ڕاوەستا؟ نەیاریدەی برای خۆیدا

نە بەرهەڵستیشی لێ کرد؟ توومەز کاری دنیا کە ئادەمی بوونەوەرە هەرە چالاك و وورياو ژیر و بەسەهوودا چوویەتی هەموو جاران بە بارێکدا ناخولێتەوە کە موعادەلەی (2 + 2 = 4) ڕای دەنوێنێ. . لەبیرمە، دوای چەندین کژی خەرمانانی ئەو شەڕە دندووکێیە، شەوێکیان هێشتا نوێژی عیشا نەبووبوو لەپڕ

ئاسمانی لای خوارووی کۆیێ وەکوو خوێن سوور هەڵگەڕا: کە ڕاست بووینەوە بۆ سەیرکردنی چۆنایەتی و چەندایەتی هۆی ئەو ئاگر لە ئاسمان گەڕانە دیتمان بڵێسەی ئاگری خەرمان زمانە دەکێشێ بە جۆرێك مرۆ لە دوورەوە ترسی لێ دەکردەوە. لە دوورایی کیلۆمەترێك مەودا لە ماڵی ئێمەوە خەرمانێکی هەرەگەورەی مەلا حەوێزاغا کە هەموو داهاتی زەویەکانی نزیك کۆیەی لێ کۆکرابۆوە ئاگردراوە. ئەو شەوە بۆ ماوەیەکی درێژ شەوقی ئاگرەکە هەموو وڵاتی ڕووناك کردبوو تەنانەت چاو دەیدیت کە بەری شێخ بزێنیایەتیش پێی گەشاوەتەوە!! ڕێزە چیای هەیبەسوڵتان و باواجی هەر پێی دەویست قوتابی لێ بێت و دەوری دەرسەکانی لێ بکاتەوە چونکە حەوجە بەچرانەبوو.

بە ڕاستی، ماڵیان ئاوابێ، ئەو شەوە جووتە قارەمانی کۆیێ وڵاتیان لێ ڕوون کردبوونەوە بەڵام کە خەرمان دامرکایەوە تاریکایی داهاتەوە چونکە ئەوسا زۆری مابوو کۆیێ کارەبای لێ پەیدا بێ. زۆر بە سەیری، ئەنجام وەهابوو هەر دوو ئاغا هەریەکەیان لە ڕووداوێك پێیەکی زەدە بێت و بشەلێت: هەر دەتگوت برای جمرانە بوون کە وێکڕا نەساغ دەبن و دوو چاری هەمان نەخۆشی دەبن. خوا بیانبەخشێت و خزمانیشیان من ببەخشن لە گێڕانەوەی بەسەر هاتی وەهاتاڵ، بەڵام لە شیرن کردنەوەی ئەو تاڵایی‌یە دەڵێم، سپاس بۆ خوا، شوێنی ئەو خەرمانە ئیستاکە بەر ئاوەدانی‌ی شار کەوتووەو خانووی ڕێك وپێکی لێ دروست کراوە.

تێبینی: لە ئاڵقەیەکی پێشووتر ناوی کەسێك هاتبوو کە لە کۆیێ مەشوور بوو بە (مچە ژنانی). من لە بیرکردنەوەمدا وەهام هاتەوە بەر یاد کە لە سلێمانی بە (مچەی حەبە تۆزێ) ناوی ڕۆیشتووە کەچی دواتر باشتر یادم کردەوە و بۆم ڕوون بۆوە کە ناوەکەی لە سلێمانی (مچە حەبێ) بووە لەوەشدا پرسم بەکەس نەکردووە شاڵڵا دوو چاری هەڵەیەکی تازەبابەت نەبووبێتم.